

**Departement Social Work
Afstudeerrichting Maatschappelijk Werk**

Methodiek voor het aanpakken van cyberpesten bij BuSO leerlingen van OV2 (16-24jaar)

Door Dries Nullens

**Eindwerk aangeboden tot het bekomen
van het diploma bachelor sociaal werk
(maatschappelijk assistent)**

**Hasselt
Academiejaar 2014- 2015**

Woord vooraf

Voor u ligt mijn eindwerk “ Methodiek voor het aanpakken van cyberpesten bij BuSO leerlingen van OV2 (16-24jaar)”. Naar aanleiding tot het bekomen van het diploma bachelor sociaal werk (maatschappelijk assistent) aan de PXL Hogeschool te Hasselt, heb ik van oktober 2014 tot januari 2015 aan dit eindwerk gewerkt. Vanuit de opmerkingen van op mijn stageplaats, het feit dat er veel wordt gepest, vond ik het interessant om hier mijn eindwerk over te maken. Het onderzoek was niet eenvoudig, gelukkig stonden mijn eindwerkbegeleidster Iris Tilkin en stagementor Heidi Nulens altijd voor mij klaar om mijn vragen te beantwoorden of me de juiste richting in te sturen. Bij dezen wil ik graag mijn begeleidsters bedanken voor de fijne begeleiding en ondersteuning tijdens dit traject. Daarnaast wil ik alle respondenten bedanken. Zonder hun medewerking had ik dit onderzoek niet kunnen uitvoeren. Alle collega's bij SBSO Zonneweelde wil ik tevens bedanken voor de fijne samenwerking. Ook mijn vrienden en familie mag ik niet vergeten te danken voor hun goede raad en kansen. Ik wens u veel leesplezier toe.

Dries Nullens

Inhoudsopgave

Woord vooraf	3
Inhoudsopgave	4
Inleiding	6
Hoofdstuk 1: voorstelling stageplaats	7
1.1 Visie op leerlingenbegeleiding	7
1.1.1 Ondersteuning van de leerlingen	7
1.1.2 Ondersteuning van de leerkrachten	7
1.2 Algemene doelstellingen van leerlingenbegeleiding	8
1.3 De structuur van leerlingenbegeleiding	8
1.3.1 Begeleiding vanuit een drielijnen model.....	8
1.4 Doelgroep	9
2 Hoofdstuk 2: theoretisch kader	11
2.1 Vormen van cyberpesten.....	11
2.1.1 Direct pesten	11
2.1.2 Indirect pesten.....	12
2.2 Pesten VS plagen.....	14
2.3 Verschillen tussen pesten en cyberpesten	15
2.4 Ervaringen van betrokkenen.....	16
2.4.1 Slachtoffers	16
2.4.2 Daders	17
2.4.3 Ouders	17
2.4.4 School	18
2.4.5 Hulpverleningsorganisaties	18
2.5 Oorzaken van cyberpesten.....	19
2.6 Reeds ondernomen stappen in verband met cyberpesten	20
2.6.1 Begeleidershouding	20
2.6.2 Pedagogisch verantwoorde reactie	21
2.7 Beveiligen van accounts op sociale media	22
2.7.1 Facebook	23
2.7.2 Twitter	24
2.8 Cyberpesten volgens de wet	25
2.8.1 Belaging (stalken)	26
2.8.2 Informaticacriminaliteit	26

2.8.3	Schema	29
2.9	Adviezen	30
2.9.1	Ouders	30
2.9.2	School	31
2.9.3	Overheid	32
2.10	Cyberpesten gericht op leerlingen van het BuSO	33
2.11	Rol van de overheid	36
3	Hoofdstuk 3: praktisch gedeelte	37
3.1	Vorming	37
3.2	Enquête	37
3.3	Resultaten enquête	38
3.4	Methodiek	47
3.4.1	Doel van het spel	47
3.4.2	Benodigheden	48
3.4.3	Spelregels	48
3.4.4	Situaties	48
3.5	Nameting	50
3.5.1	Werkwijze	50
3.5.2	Situaties	51
3.6	Conclusie	53
3.6.1	Enquête	53
3.6.2	Methodiek	54
3.6.3	Nameting	54
3.6.4	Aanbevelingen	55
4	Hoofdstuk 4: kritische reflectie	59
5	Hoofdstuk 5: bijlagen	62
5.1	Bijlage 1: attest van gevolgde nascholing	62
5.2	Bijlage 2: attest van gevolgde nascholing	63
5.3	Bijlage 3: Schriftelijke toestemming enquête	64
5.4	Bijlage 4: enquête	65
5.5	Bijlage 5: foto cyberpestpraatspel	69
6	Hoofdstuk 6: bronnen	70

Inleiding

De school moet een geweldvrije zone zijn. Dit vereist onder meer het bestaan van een schoolbeleid dat personeel van de school verplicht tussen te komen, en dat werkt rond preventie. Ook al leveren scholen heel wat inspanningen om pesten bespreekbaar te maken en om een pestbeleid uit te werken, toch voelen – volgens het Kinderrechtencommissariaat (2011) – leerlingen zich vaak in de steek gelaten als ze het slachtoffer zijn van pesten. Volgens het Kinderrechtencommissariaat (2011) vergroot de impact van het pestprobleem zich, indien het pesten zich ook nog eens buiten de school verder zet online. Deze laatste vaststelling wordt bovendien ondersteund door een studie van de Europese commissie (2009) naar online veiligheid.

De laatste jaren kan men concluderen dat er een nieuw fenomeen naar voor aan het komen is en dat is cyberpesten. De hedendaagse jeugd is opgegroeid met de computer en het internet waardoor de meesten onder hen een goede kennis hebben hierover. Cyberpesten kan 24/24 7 op 7 plaatsvinden waardoor dat er tal van problemen kunnen ontstaan. Cyberpesten kent jammer genoeg ook tal van extreme gevolgen de laatste jaren. Denk maar aan het 14-jarige Brits meisje Hanna Smith. Zij pleegde in augustus 2013 zelfmoord na tal van pestberichten te hebben ontvangen op Facebook. In België heeft het 16-jarige meisje Louise uit Namen in 2014 zelfmoord gepleegd na pestberichten op de sociale netwerksite ask.fm.

In hoofdstuk één is een voorstelling gemaakt van de stageplaats. In dit deel wordt een beschrijving over de stageplaats gegeven waar ik vier maanden stage gelopen heb. In hoofdstuk twee wordt vervolgens dieper ingegaan omtrent het theoretisch kader van cyberpesten. Hierin worden de vormen, adviezen, oorzaken, ervaringen, de rol van de overheid en het wettelijk kader van cyberpesten gegeven. Vervolgens wordt in hoofdstuk drie een kwalitatief onderzoek beschreven dat uitgevoerd is bij drie klassen met respectievelijk 19 leerlingen op de stageplaats. (OV2C,OV2D,OV2E) Hierin komt de werkwijze aan bod alsook een conclusie. Dit onderzoek had als doel om te weten te komen hoe dat deze leerlingen tegen het fenomeen cyberpesten aankeken. Er werd getracht om een attitudeverandering bij deze leerlingen na te streven ook al wist men dat dit niet onmiddellijk mogelijk zou zijn. Vervolgens is er in hoofdstuk vier een kritische reflectie gemaakt over het gehele eindwerk

Hoofdstuk 1: voorstelling stageplaats

Gedurende de periode van 29 september 2014 tot 23 januari 2015 heeft mijn derdejaarsstage plaatsgevonden binnen de dienst leerlingenbegeleiding in SBSO Zonneweelde te Lommel. (SBSO= School voor Buitengewoon Secundair onderwijs)

De cel leerlingbegeleiding is een multidisciplinair team dat werkt onder leiding van de directie. Er zijn drie leerlingenbegeleiders die de bijzondere begeleiding van leerlingen coördineren. Ze volgen de speciale hulpvragen op van ouders en ondersteunen het schoolteam bij de dagelijkse begeleiding. Dit team komt wekelijks samen voor de leerlingenbespreking. Het begeleidend Centrum voor Leerlingbegeleiding (CLB) wordt ook elke week betrokken bij het overleg.

1.1 Visie op leerlingenbegeleiding

SBSO Zonneweelde heeft nood aan een specifieke vorm van leerlingenbegeleiding. Het accent ligt er voornamelijk op de persoonlijke en sociale begeleiding van de leerlingen. De ervaring uit de laatste jaren wijst uit dat focussen op leerlingenbegeleiding meer dan ooit nodig is. Enerzijds is er de populatie die aan het verschuiven is naar leerlingen die steeds meer aandacht behoeven. Zoals leerlingen met ontwikkelingsstoornissen in de vorm van ADHD, autisme, Gilles de la Tourette, leerlingen met gedragsproblemen, etc. Tegelijkertijd vraagt men daardoor ook meer expertise en inspanning van de personeelsleden. Een permanente aanwezigheid van individuele leerlingenbegeleiders kan een belangrijk hulpmiddel zijn en ondersteuning betekenen voor de individuele leerkracht.

1.1.1 Ondersteuning van de leerlingen

Er wordt samen met de leerlingen gezocht naar een gepaste begeleiding, met inspraak van de leerlingen. Het welbevinden en de persoonlijke ontwikkeling van alle leerlingen wordt hierbij bewaakt (socio-emotionele ontwikkeling). Bij de aanpak van de individuele leerlingen wordt er gestreefd naar een geïntegreerde aanpak. Belangrijk hierbij is dat de waarden en pijles van het gemeenschapsonderwijs nagestreefd worden.

1.1.2 Ondersteuning van de leerkrachten

Er wordt samen met de leerkrachten gezocht naar de meest aangewezen aanpak voor zowel groepen leerlingen als individuele leerlingen. De cel leerlingenbegeleiding geeft ook achtergrond informatie door aan de leerkrachten die relevant is voor de begeleiding van leerlingen.

De leerkrachten worden ondersteund bij het opstellen van het individueel handelingsplan voor elke leerling. De leerkrachten worden verder ook geïnformeerd over de mogelijke nascholingen die men kan volgen alsook over ontwikkelingsstoornissen die zich voordoen bij de leerlingen.

1.2 Algemene doelstellingen van leerlingenbegeleiding

Op het niveau van de leerlingen wil men het welbevinden bevorderen alsook ondersteuning bieden aan leerlingen met een hulpvraag.

Op het niveau van de klas wil men het klasgebeuren ondersteunen alsook een goede klassfeer bewaken.

Op het niveau van de school wil men een aangenaam en positief klimaat nastreven waar elke leerling de kans krijgt zich te ontwikkelen en dit in samenwerking met de leerkrachten.

Op het niveau van de ouders en de betrokken diensten heeft de cel leerlingenbegeleiding ook een aantal doelstellingen. Zo wil men het contact onderhouden met alle partijen die bij een leerling betrokken zijn zodat er een volledig beeld van de leerling verkregen wordt en er in samenspraak met alle betrokken partijen tegemoet wordt gekomen aan de noden van elke leerling.

1.3 De structuur van leerlingenbegeleiding

Leerlingenbegeleiding kan enkel goed functioneren, als het door het hele schoolteam gedragen wordt. Alle personeelsleden dragen hun steentje bij om ervoor te zorgen dat we kunnen spreken van een leerlingengerichte school met een positief en stimulerend leef – en leerklimaat. Het begeleiden van leerlingen mag geen geïsoleerd gebeuren zijn waarvoor alleen individuele leerlingenbegeleiders de verantwoordelijkheid dragen.

1.3.1 Begeleiding vanuit een drielijnen model

Leerlingenbegeleiding kan bekeken worden vanuit het drielijnen model. De directeur is de spilfiguur om leerlingenbegeleiding te stimuleren. Informeren, stimuleren, bewaken, ondersteunen, opvolgen en bijsturen zijn hierbij belangrijke taken.

De eerste lijn: alle leerkrachten, individuele leerlingbegeleider en personeel.

De groep leerkrachten, personeelsleden belast met pedagogische taken en de individuele leerlingenbegeleiders vormen samen de spil van leerlingenbegeleiding. De leerkrachten GASV (Geïntegreerde Algemene en Sociale Vorming) en BGV (Beroepsgerichte Vorming) staan het dichtste bij de leerlingen en zijn meestal de eersten om problemen te signaleren. Via observatie in de klas of via vertrouwelijke gesprekken met leerlingen, komen ze heel wat te weten over wat er leeft in een klas of bij een leerling. Door hun betrokkenheid zijn ze meestal ook de meest aangewezen personen om problemen samen met de betrokken leerling aan te pakken. Overleg met collega's, met de klastitularissen en met de individuele leerlingbegeleider is hierbij erg belangrijk en dit zowel binnen formele structuren (klassenraden) als op informele basis.

Daarnaast worden leerkrachten gevraagd om zich beschikbaar te stellen voor de leerlingen als groene leerkracht. Dit houdt in dat ze als vertrouwensleerkracht fungeren voor bepaalde leerlingen op school. Leerkrachten die geconfronteerd worden met problemen van leerlingen, hebben vaak behoefte aan ondersteuning omtrent de aanpak hiervan. Probleemsituaties kunnen de draagkracht van de leerkracht overstijgen en deze kan dan beroep doen op de individuele leerlingenbegeleider. Samen met de leerkracht kan er gezocht worden naar een oplossing of aanpak. Op deze manier kan de individuele leerlingenbegeleider vanuit zijn deskundigheid de taak van de leerkrachten verlichten. Bij specifieke problemen kan de leerlingenbegeleider een individuele begeleiding opstarten. Vooral complexe problemen die vragen om een langdurige begeleiding komen bij de individuele leerlingenbegeleider terecht. Leerlingen in crisis kunnen ook steeds bij de individuele leerlingenbegeleider terecht. In de eerste plaats zal de leerling ruimte krijgen om tot rust te komen. Daarna zal er samen gezocht worden naar een oplossing of een aanpak van het probleem.

De tweede lijn: Het CLB

Indien de begeleiding op school onvoldoende blijkt of indien de begeleiding vastloopt, kan de individuele leerlingenbegeleider beroep doen op het CLB. Zijn hebben een draaischijffunctie tussen de school en externe vormen van hulpverlening (K-diensten, observatiecentra...).

De derde lijn: Externe hulpverleners.

Wanneer de leerlingen in de school niet verder geholpen kunnen worden, kan de school beroep doen op het CLB. Zij helpen dan verder met het uitzoeken van gespecialiseerde hulp. Zo komen we bij de externe hulpverleners terecht. Er zijn verschillende vormen van externe hulpverlening: K-diensten, observatiecentra...

1.4 Doelgroep

Hieronder wordt besproken waaruit de doelgroep van het BuSO bestaat en dit specifiek gericht op BuSO Zonneweelde. Er wordt hierbij vooral ingaan op opleidingsvorm twee. De reden hiervoor is dat de methodiek wordt toegepast op leerlingen van opleidingsvorm twee.

In het buitengewoon lager onderwijs worden klassen ingedeeld op basis van types. Leerlingen kunnen volgens hun problematiek een bepaald type onderwijs volgen. Momenteel zijn er acht types in het buitengewoon onderwijs. Hieronder volgt een opsomming van de types.

- Type 1: licht mentale handicap
- Type 2: matig of ernstig mentale handicap
- Type 3: ernstige emotionele of gedragsproblemen
- Type 4: lichamelijke handicap
- Type 5: kinderen in een ziekenhuis of in een preventorium

- Type 6: visuele handicap
- Type 7: auditieve handicap
- Type 8: ernstige leerstoornissen

Vanaf het schooljaar 2015-2016 komt er een nieuw type bij, namelijk type negen. Dit type is voor leerlingen met een autismespectrumstoornis (ASS) en een normale begaafdheid. Tot nu toe konden die leerlingen vaak nergens terecht.

In het buitengewoon secundair onderwijs worden klassen ingedeeld op basis van een opleidingsvorm(OV). Er zijn vier opleidingsvormen in het buitengewoon secundair onderwijs. Hieronder ga ik deze vier opleidingsvormen bespreken.

Opleidingsvorm één is gericht op maatschappelijk functioneren en participeren in een omgeving waar ondersteuning voorzien is en in voorkomend geval op arbeidsdeelname in een omgeving waar ondersteuning voorzien is. In OV1 zitten leerlingen met een matige tot ernstige verstandelijke – en/of fysieke handicap. Dit onderwijs geeft de leerling een sociale vorming die leidt naar integratie in een beschermd leef- en/of werkmilieu. In deze opleidingsvorm beogen de leeractiviteiten vooral het ontwikkelen van de zelfredzaamheid, de communicatiemogelijkheden, de senso-motoriek en de sociale vorming van de leerlingen. Deze opleidingsvorm omvat minstens vier leerjaren. In BuSO Zonneweelde zijn er vier OV1 klassen, drie autiklassen en één type vier klas. Een autiklas of autismeklas ziet er niet alleen anders uit dan een gewone klas, ook de ondersteuning is specifiek en op maat van de leerling met autisme. Alles is zo ingericht en aangepast zodat de leerling er zich in de eerste plaats goed en veilig voelt. OV1 wordt georganiseerd voor type 2,3,4,6, en 7.

Opleidingsvorm twee is onderwijs tot sociale aanpassing en arbeidsgeschiktmaking en heeft tot doel een Algemene en Sociale Vorming en een arbeidstraining te geven om integratie mogelijk te maken in een beschermd leef- en werkmilieu. In deze klassen kan je jongeren vinden met een mentale en/of fysieke beperking. Deze opleidingsvorm omvat twee fasen, elke fase duurt ten minste twee leerjaren.

De eerste fase geeft voorrang aan de sociale aanpassing en waarborgt tevens de arbeidsgeschiktmaking. De tweede fase geeft voorrang aan de arbeidsgeschiktmaking. ADHD, (attention deficit hyperactivity disorder), ASS (autismespectrumstoornis), ontwikkelingsvertraging, trage psychomotorische ontwikkeling, leermoeilijkheden, gedragsproblemen,... zijn allemaal typische problematieken die voorkomen bij leerlingen van Opleidingsvorm twee. Leerlingen van opleidingsvorm twee worden ook snel overschat. Sommige leerlingen zijn heel sociaal vaardig waardoor het lijkt alsof er geen problematieken aanwezig zijn. Als men dan dieper gaat kijken dan is dit niet het geval. Het gemiddelde IQ van een leerlingen uit opleidingsvorm twee is lager dan het IQ van leeftijdsgenoten in het reguliere onderwijs. In BuSO Zonneweelde zijn er vijf OV2 klassen waarvan drie klassen in fase twee zitten. OV2 wordt georganiseerd voor type 2,3,4,6, en 7. In BuSO Zonneweelde hebben de meeste leerlingen van OV2 een diagnose type twee of drie.

In dit eindwerk is er onderzoek gedaan bij 19 leerlingen van OV2 fase twee. Slechts één leerling kan men situeren bij type zeven, al de rest bij type twee of drie.

OV3 geeft de leerlingen een algemene, sociale beroepsvorming. Het doel is maatschappelijk functioneren, participeren en tewerkstelling in het gewone werkmilieu mogelijk maken. De jongeren die men in OV3 kan terugvinden, hebben een randnormale begaafdheid of licht mentale handicap. De opleiding kent drie opeenvolgende fasen: observatiefase, opleidingsfase en kwalificatiefase. Daarna is eventueel een integratiefase.

De observatiefase is de instapfase als de leerling vanuit de lagere school instroomt. In principe duurt deze fase één schooljaar. De klassenraad kan de duur ervan evenwel in functie van de leerling aanpassen. De leerling krijgt naast algemene en sociale vorming ook beroepsgerichte vorming. Deze beroepsgerichte vorming geeft een initiatie in de opleidingen die de school aanbiedt in de latere fasen. BuSO Zonneweelde biedt drie opleidingen aan namelijk: interieurbouw, tuinbouw en grootkeuken. Ze biedt ook een alternerende beroepsopleiding aan. BuSO Zonneweelde heeft het schooljaar 2014-2015 twee observatieklassen.

De opleidingsfase duurt ten minste twee volledige schooljaren. De leerlingen hebben gekozen voor een bepaalde opleiding maar in deze fase kan hij/zij op elk ogenblik nog van richting veranderen.

De Kwalificatiefase duurt ten minste twee volledige schooljaren. In deze fase kan men niet meer veranderen van studierichting. De leerling moet hier altijd twee volledige schooljaren dezelfde opleiding volgen. Na de kwalificatiefase is de opleiding eigenlijk afgerond en is de leerling niet meer leerplichtig.

De Integratiefase is bedoeld voor leerling die het getuigschrift van een opleiding hebben behaald. Deze fase omvat één volledig schooljaar in de vorm van een alternerende beroepsopleiding. Deze facultatieve integratiefase van één schooljaar kan bij wijze van uitzondering door de klassenraad verlengd worden tot een tweede schooljaar. De integratiefase bevat vooral stages. Deze opleidingsvorm wordt georganiseerd voor type 3,4,6 en 7.

2 Hoofdstuk 2: theoretisch kader

2.1 Vormen van cyberpesten

Hieronder beschrijven we de verschillende vormen van cyberpesten omdat we erop willen wijzen dat er veel verscheidenheid is in de manier waarop men kan cyberpesten.

2.1.1 Direct pesten

Direct pesten is te vergelijken met klassiek pesten. De gepeste persoon is op de hoogte van de pesterijen. Een verschil met klassiek pesten is dat cyberpesten digitaal gebeurt. (Appermans, De Neve, Müller en Pollaris, 2007, p.14) Hieronder volgt een overzicht van de soorten direct pesten.

Fysiek cyberpesten:

- De computer van een andere persoon beschadigen. Bijvoorbeeld: een virus doorsturen.
- Hacken of veranderen van het paswoord van het e-mailadres.
- Hacken om vertrouwelijke en private informatie te vergaren van het slachtoffer.
- Opzettelijk versturen van enorm grote bestanden naar het e-mailadres van het slachtoffer zodat hij dit niet meer kan gebruiken.
- Cyberstalken: Opzettelijk veel berichten versturen naar het emailadres (Facebook, twitter,...) zodat de computer van het slachtoffer vastloopt.
- Happy slapping: de daders filmen met een GSM het pesten tot zelfs mishandelen en de beelden worden daarbij op het internet geplaatst en zo verspreid.

Verbaal online pesten

- Flaming: het opzettelijke berichten op een forum plaatsen die kwetsend, aanvallend of beledigend zijn.
- Seksueel suggestieve boodschappen via e-mail, Sociale media en sms.

Non-verbaal online pesten

- Bedreigende foto's of illustraties doorsturen naar het slachtoffer. Bijvoorbeeld: foto's van folteringen, kindermishandeling,...
- Pornografische of obscene foto's en prenten doorsturen.

Sociaal online pesten

- Exclusion: uitsluiting uit online groepen. Bijvoorbeeld: Facebook

2.1.2 Indirect pesten

Het slachtoffer is meestal niet op de hoogte van de pesterijen. (Appermans, De Neve, Müller en Pollaris, 2007, p.14)

Outing:

- Men maakt gebruik van private of genante informatie van het slachtoffer met de intentie deze te verspreiden.
- De dader slaat online gesprekken met het slachtoffer op om deze nadien door te sturen of af te printen.

Masquerade:

- De elektronische identiteit van het slachtoffer overnemen en zich hiermee op het Internet begeven.
- Een e-mailadres van een persoon hacken en obscene of bedreigende berichten versturen naar zijn contactpersonen in zijn naam.
- Identity fluidity: de dader doet zich voor als iemand anders. Hij heeft hierbij de intentie om het slachtoffer via online gesprekken te misleiden.
- De dader schrijft het slachtoffer in voor een wedstrijd, activiteit of een nieuwsbrief zonder zijn toestemming of medeweten.

De reputatie van een persoon besmeuren:

- Dissing: dit kan door geruchten en roddels door te sturen.

Bedreigende of vernederende boodschappen plaatsen op websites:

- Populariteitstesten plaatsen op websites.

2.2 Pesten VS plagen

Het verschil tussen pesten en plagen is dikwijls moeilijk om te zien. In het onderzoek is dit ook naar boven gekomen (zie hoofdstuk 3). Om tot een goed onderscheid te komen tussen pesten en plagen worden in onderstaand schema de belangrijkste verschillen tussen pesten en plagen genoemd. Dit schema is grotendeels gebaseerd op de publicatie van Deboutte & Schelstraete (2000), met toevoegingen uit de publicaties van Olweus (1992), Van der Meer (2002) en Van Dugteren (2004)

<i>Plagen</i>	<i>Pesten</i>
Onbezonnen, spontaan	Opzettelijk, berekent, doelbewust
Geen kwade bijbedoelingen, onbewust, onbesuisd	Bewuste agressie met als doel te kwetsen
Kortdurend, incidenteel, onregelmatig	Langdurend, herhaaldelijk, regelmatig, systematisch
Tussen gelijkwaardige personen	Tussen ongelijkwaardige personen, winnaar/verliezer, machtsongelijkheid
Meestal draaglijk en zelfs plezierig, geplaagde in staat om zichzelf te verdedigen	Ondraaglijk, onaangenaam, bedreigend, gepeste niet (meer) in staat zichzelf te verdedigen
Meestal één tegen één	Meestal een groep tegenover één geïsoleerd slachtoffer
Afwisselende rollen, geen vast gedragspatroon	Vaste structuur, rollen liggen vast, daders en slachtoffers meestal dezelfde, slachtoffer uitgekozen
Geen blijvende schade	Ingrijpende en langdurige gevolgen, blijvende schade
Relaties worden na het plagen meteen hervat	Relaties blijven verstoord, herstel van evenwichtige relaties gaan moeizaam en traag
Geplaagde blijft volwaardig lid van de groep	Gepeste is geïsoleerd, eenzaam en minderwaardig, hoort niet bij de groep
Groep lijdt niet onder plagerijen	Groep lijdt onder dreigende, onveilige sfeer, angst, wantrouwen naar elkaar, weinig echte vriendschappen

2.3 Verschillen tussen pesten en cyberpesten

Uit de beschrijving van pesten en cyberpesten blijkt dat er nogal wat verschillen bestaan tussen beide. Er is mogelijks een probleem van anonimiteit bij cyberpesten terwijl dit bij face-to-face pesten niet aanwezig is. Door deze anonimiteit en het gebrek aan supervisie of controle hebben daders vaak geen angst om betrapt te worden en durven ze meer (Patchin & Hinduja, 2006, in Kiriakidis & Kavoura, 2010). Slachtoffers van cyberpesten en pesters kunnen elkaar enkel kennen in de virtuele wereld, terwijl het bij face-to-face pesten noodzakelijk is dat men elkaar ook in het echte leven kent. Nochtans is het zo dat in de meerderheid van de gevallen de cyberpester iemand is die het slachtoffer persoonlijk kent. Omstaanders kunnen veel sneller bereikt worden bij pesten via het internet of sms. Er kunnen meerdere mensen tegelijkertijd betrokken worden bij het proces, waardoor er meestal een grotere groep getuigen ontstaat (Kowalski & Limber, 2007, in Kiriakidis & Kavoura, 2010). Cyberpesten kan de hele dag doorgaan, daar waar gewoon pesten stopt als kinderen thuis zijn en in hun veilige omgeving zitten (Raskauskas & Stoltz, 2007). Wanneer cyberpesterijen toch een aanhoudend karakter hebben (wat niet noodzakelijk is), kunnen meer negatieve gevolgen optreden dan bij traditionele pesterijen (Tokunaga, 2010). Bij cyberpesten is er weinig inzicht bij de dader over de schade die hij of zij aanricht bij het slachtoffer. De reacties van het slachtoffer blijven vaak onzichtbaar voor de dader (Kowalski & Limber, 2007, in Kiriakidis & Kavoura, 2010). Het doel van cyberpesten is meestal om de reputatie van de andere te ondermijnen. Dit kan zelfs meer kwetsen dan traditioneel pesten. Cyberpesten kan makkelijker blijven voortbestaan dan klassiek pesten door het recht op vrijemeningsuiting. Door dit recht is het moeilijk om websites of facebookpagina's te sluiten (Li, 2006, in Kiriakidis & Kavoura, 2010).

De meest opvallende resultaten uit het onderzoek van Raskauskas & Stoltz (2007) zijn dat 32,1% van de cyber-pest-slachtoffers wordt gepest via SMS en dat 15,5% wordt gepest via internet of websites. Uit het DICA (Developmental Issues in Cyberbullying amongst Adolescents) onderzoek van Pabian, S., Vandebosch, H. (2010-2014) komt daarentegen naar voor dat cyberpesten het meest voorkomt op sociale netwerksites. Van de gepeste 11 kinderen gaf 43,6% aan dat dit op een sociale netwerksite gebeurde, 37,1% gaf aan gepest te worden via SMS en 23,8% werd gepest via instant messaging (het snel versturen van boodschappen, van individu naar individu of naar een groep van individuen, via internet zodat een soort van chatroom ontstaat).

2.4 Ervaringen van betrokkenen

Onder dit deel wordt er verder ingegaan op de ervaringen die cyberpesten met zich meebrengen.

2.4.1 Slachtoffers

Hieronder volgen de risicofactoren die er voor kunnen zorgen dat men sneller in aanraking komt met cyberpesten. Vervolgens wordt er besproken welke gevoelens er optreden bij het slachtoffer tijdens een peestsituatie.

Risicofactoren: (Ybarra, Diener-West & Leaf, 2007)

- De mate waarin men zelf online pest.
- De mate waarin iemand in het 'echte' leven wordt gepest.
- Het gebruik van profielsites. (Facebook, twitter,...)
- Het gebruik van MSN messenger.
- Het hebben van veel online contacten die iemand nooit heeft ontmoet.
- Actief zijn in communities (games).
- Het gebruik van weblogs.

Jongeren die veel gebruik maken van deze Internetfuncties hebben een grotere kans om online gepest te worden dan jongeren die dit niet of weinig gebruiken. (Delver en Hop, 2007, p.35)

Bij cyberpesten zijn er geen speciale eigenschappen nodig om te worden gepest. Bij cyberpesten kan het zelfs voorkomen dat de dader het slachtoffer nog nooit heeft gezien. Het maakt dus niet zozeer uit of je dik, dun, bruin, blond,...bent. Het gaat om een heel subtiele combinatie van uiterlijke maar ook zeker innerlijke aspecten, die een kind of jongere tot slachtoffer maken. (Delver en Hop, 2007, p.35)

Hoe voelt het om gepest te worden? We kunnen concluderen dat de gepeste persoon over het algemeen een lager zelfvertrouwen heeft dan een gemiddeld persoon. Dit is op latere leeftijd nog merkbaar. De slachtoffers maken een grotere kans op het ontwikkelen van depressies en angsten ten opzichte van leeftijdsgenoten. (Delver en Hop, 2007, p.37). Bij een peestsituatie komen vaak volgende situaties naar boven.

- Machteloosheid

De dader heeft meer kans om anoniem te blijven, waardoor het lastig is om 'terug te slaan'. Het gevoel dat een kind iets terug kan doen is heel belangrijk bij het verwerken van pestgedrag.

- Boosheid

Het slachtoffer ontwikkelt boosheid naar aanleiding van het pesten. Deze emotie moet men leren onder controle te krijgen en leren niet vanuit boosheid te handelen, anders loopt het slachtoffer de kans de dader te worden.

- Angst

Cyberpesten is in veel gevallen hard en meedogenloos, met ernstige gevolgen. Kinderen worden letterlijk met de dood bedreigd en worden oprecht bang en angstig.

- Schaamte

Door schaamte blijven de emoties bij de kinderen zelf en worden deze niet gedeeld. Kinderen zijn vaak niet in staat deze emoties zelf te verwerken of er een oplossing voor te vinden, waardoor ze zich naar binnen keren, met soms rampzalige situaties tot gevolg.

2.4.2 Daders

Iedereen kan dader zijn. Er zit verschil tussen jongens en meisjes als het gaat om de wijze waarop ze cyberpesten. Meisjes zijn agressiever in interpersoonlijke interacties, wat op toekomstig gebied weer kan leiden tot een slechte opvoedingsstijl als moeder. Daders kennen helaas maar een manier van aandacht: negatieve aandacht. Daarom verzinnen ze scheldwoorden. Eenmaal achter de computer of GSM voelen ze zich heel machtig. Dit omdat er geen volwassene in de buurt is die hen kan corrigeren. Vaak omdat het slachtoffer niet in staat is om boos te worden, hulp te halen of erop te slaan. De daders stellen agressiever gedrag dan leeftijdsgenoten, dit kan later leiden tot het ontwikkelen van gedragsproblemen zoals onder andere alcoholmisbruik en criminaliteit. Een dader heeft het moeilijker met het naleven van (school)regels en het behalen van goede (school)prestaties. (Delver en Hop, 2007, p.43)

2.4.3 Ouders

Bij ouders kunnen er verschillende gevoelens optreden. Het is immers geen lachertje als je kind gepest wordt of een pester is. (Delver en Hop, 2007, p.64) Tijdens het pesten komen vaak de volgende gevoelens naar boven:

- Machteloosheid

Als ouder weet men niet altijd dat hun kind gepest wordt. Het is dan ook moeilijk om er tegenin te gaan. Op het moment dat men vaststelt dat het kind gepest wordt, is het vaak al te laat.

- Verwardheid

Soms ziet de zoon er heel stoer uit, en is hij zelfs groter dan zijn vader. Of de dochter heeft alles mee. Toch merk men dat hij/zij gepest wordt. Het kan ook zijn dat het kind thuis heel erg meegaand is en maar klein gebouwd. Ook dan kan het zijn dat men plots merkt dat het kind een pester is. Het beeld dat ouders hebben van een pester/gepeste is dus niet altijd juist. Wanneer ze hier dan mee geconfronteerd worden, zorgt dit vaak voor verwarring.

- Schuldgevoel

Als men merkt dat de zoon/dochter een pester/gepeste is, denken ouders vaak dat het hun schuld is. Ze vragen zich af of ze het niet hadden kunnen voorkomen. Ze gaan de schuld dus bij zichzelf leggen.

- Kwaadheid

Dit gevoel komt het meeste voor bij de ouders van een slachtoffer. Ze zijn dan vooral kwaad op de dader en op hetgeen hij doet. Ze vragen zich af waarom juist hun kind gepest wordt.

- Geschrokken

Als ouders te weten komen dat hun kind gepest wordt, schrikt men vaak. Ze hadden niet verwacht dat dit bij hun kind zou gebeuren. Ook beseffen ze plots wat hun kind heeft meegemaakt. Ze zijn dan ook geschrokken dat ze niets aan hun kind gemerkt hebben.

2.4.4 School

Leerkrachten zien vaak niet dat er gepest wordt, en zeker niet bij cyberpesten. Dit gebeurt immers discreter. Ook gebeurt cyberpesten meestal niet in school, maar thuis. Het is dus moeilijk om er (hier in school) iets aan te doen. Eens ze doorhebben dat er iemand gepest wordt, komen er vaak dezelfde gevoelens op als bij de ouders. (Delver, 2006, p.104)

De leerlingen zien vaak wel dat er iemand gepest wordt. Zij durven echter niets te zeggen, uit angst om ook gepest te worden. Uit deze angst gaan andere leerlingen soms ook mee pesten. (Delver, 2006, p.69)

2.4.5 Hulpverleningsorganisaties

Als hulpverleningsorganisaties zijn er bijvoorbeeld de jongerentelefoon, het JAC, het pestweb etc. Kinderen kunnen hier terecht met vragen, een verhaal dat ze kwijt willen etc. Omdat deze organisaties vaak anoniem gebeuren, zijn kinderen meer geneigd om hier naartoe te stappen. Ze kunnen contact leggen met deze organisaties per telefoon of per Internet, dus niemand hoeft dit te weten. Deze hulpverleningsorganisaties merken dat dit goed werkt, en hebben dan het gevoel dat ze toch een beetje kunnen helpen.

2.5 Oorzaken van cyberpesten

We zien het op steeds meer manieren voorkomen. Pesten via e-mail, het zonder toestemming plaatsen van intieme of gemanipuleerde foto's op internet, bedreigingen per sms. Een paar voorbeelden van pestgedrag dat helaas steeds meer plaatsvindt.

Kenmerkend voor deze nieuwe vorm van pesten is dat het vrijwel onzichtbaar blijft voor volwassenen. Digitaal pesten onttrekt zich nog meer dan het traditionele pesten aan de waarneming van school en ouders. Digitaal pesten kan anoniem gebeuren en is venijnig vanwege de anonimiteit, het ontbreken van getuigen en de soms verregaande consequenties. Het slachtoffer voelt zich machteloos en angstig. De school wordt ook vaak geconfronteerd met de consequenties van dit digitaal pesten. De leerlingen vechten het de volgende dag met woorden of zelfs met fysiek geweld op school uit, of durven juist niet meer naar school te gaan. Een grote groep leerlingen van het basisonderwijs en secundair onderwijs (voortgezet onderwijs) is slachtoffer van digitaal pesten (19-40 % naargelang de verschillende onderzoeken). De meeste leerlingen (80%) vertellen het niet aan hun leerkracht als ze digitaal worden gepest. Hierdoor wordt het probleem onderschat of niet opgemerkt door de omgeving. Dit is een reden waarom het moeilijk is om een cyberpestprobleem aan te pakken. (<http://www.cyberpesten.be>)

De belangrijkste oorzaak van cyberpesten is, is dat de GSM en het Internet meer toegankelijk zijn geworden voor iedereen. Daarom maken mensen hier meer gebruik van. Er zitten nu meer jongere kinderen op Internet dan een aantal jaren geleden. Hierdoor wordt cyberpesten voor hen veel toegankelijker. De kinderen van nu groeien op met Internet. (<http://hbo-kennisbank.uvt.nl>)

Ook worden vaak sociale netwerksites benut bij het cyberpesten. Enkele voorbeelden zijn: Facebook, Twitter, Netlog etc. Het is zeer gemakkelijk om een profiel aan te maken. Je kan je uitgeven voor iemand anders en hier dan gretig gebruik van maken om te cyberpesten. Het gebruik van deze sociale netwerksites is van 2006 naar 2008 verdubbeld (<http://www.internetbegeleiding.nl>) en blijft vandaag de dag nog altijd stijgen.

Het onderzoek van Wolke, Woods, Stanford en Schulz (2001) is gebleken dat de sociale economische status en de etniciteit een zwakke, maar belangrijke aanleiding is voor pestgedrag. In onze samenleving is er ten opzichte van vroeger meer diversiteit qua status en etniciteit waardoor er, op deze vlakken, meer mogelijkheden zijn om te pesten. (<http://www.freewebs.com>)

Volgens Allport (1978) zijn er nog verschillende oorzaken van pesten. dit kan men verklaren vanuit het individu alsook de omgeving.

Individu

- Anders zijn: Als men afwijkt binnen het normale patroon dan heeft men een grotere kans om gepest te worden. Vb. handicap, huidskleur, kleding,...

- Bereikbaar zijn: Men zoekt een zondebok, iemand met een slachtofferprofiel. Als er frustratie optreedt, wil men dit afreageren. Als dit niet op de frustratiebron zelf gaat, dan doet men dit op de zondebok.
- Weerloos zijn: Vaak worden mensen die niet voor zichzelf kunnen opkomen, gepest. Dit zijn makkelijke slachtoffers.
- Voorgeschiedenis: Eens gepest heeft men meer kans op herhaling.

Omgeving

- Gezin: Als een gezin andere waarden en normen heeft dan de gemiddelde gezinnen, vergroot de kans op pesten.
- Opvoeding: Als men een te beschermende opvoeding heeft gehad is men meer weerloos dan anderen.
- Leerkracht: Door een autoritaire leerkracht gaat men sneller op zoek naar een zondebok. (<http://pestgedrag.webs.com>)

2.6 Reeds ondernomen stappen in verband met cyberpesten

Hieronder wordt besproken hoe dat men een gepaste houding kan aannemen bij een cyberpestsituatie. Vervolgens wordt er besproken hoe men het best kan reageren op een cyberpestsituatie en dit zowel naar het slachtoffer als naar de dader toe.

2.6.1 Begeleidershouding

Als begeleider is het belangrijk dat men een gepaste houding aanneemt. (Appermans, De Neve, Müller en Pollaris, 2007, p.34) hieronder staan vijf punten beschreven om dit te kunnen realiseren.

Een eerste belangrijk punt is om betrokkenheid te laten merken. Voor een slachtoffer van cyberpesten is het belangrijk dat er iemand voor hem/ haar is. Zo voelen ze dat het ook belangrijk is hoe er in de leefgroep, school, gezin etc. wordt omgegaan met elkaar en zullen ze er ook meer aandacht aan besteden.

Een tweede belangrijk punt is om positief gedrag te stimuleren. Men moet proberen om niet alleen aandacht aan het negatieve gedrag van een dader te geven. Men moet ook aandacht hebben voor dingen die ze goed doen. Dit geldt ook voor de bijstaanders en slachtoffers van cyberpesten. Hoe kan men dit best doen?

Een volgend punt is dat het belangrijk is om actief en aandachtig te praten en te luisteren. Door actief te luisteren en te praten kan men een cyberpestsituatie ontdekken. Dit doet men door de kinderen en jongeren te begrijpen en men in te leven in hun gedachten- en gevoelswereld. Om hierin mee te kunnen gaan moet men actief opnemen en verwerken van wat de jongere vertelt. Dit doet men het best door dagelijks naar de jongere te luisteren en er voor hem/haar te zijn. Hieronder staan een aantal tips omschreven om goed actief te kunnen luisteren.

Hoe luistert men actief?

- Zet je op gelijke hoogte met de jongere.
- Onderbreek de jongere zo weinig mogelijk.
- Laat merken dat er naar hem/haar geluisterd wordt.
- Stel open vragen.
- Geheimhouding beloven is belangrijk!

Hoe praat men het best?

- Respecteer de gevoelens
- Accepteer angst
- Zeg niet dat hij zich niet moet 'aanstellen'
- Respecteert men de gevoelens niet, dan ontstaat er het gevaar dat hij niets meer gaat vertellen.
- Benoem ook de eigen gevoelens. Zo is het voor de jongere makkelijker om over zijn gevoelens te praten.

Een vierde belangrijk punt is om voldoende vertrouwen te geven. Een absolute noodzaak is de vertrouwensrelatie tussen de jongere en de begeleider. De jongere moet altijd terecht kunnen bij de begeleider. Zo ontstaat er echtheid en diepgang. Het verhaal van de jongere moet door de opvoeder behandeld worden met discretie en hij moet het serieus nemen.

Het vijfde en laatste punt is dat het belangrijk is om de veiligheid te bevorderen. Dit is een moeilijke taak bij cyberpesten. De jongere zit immers thuis of in een andere leefomgeving waar hij ook niet meer veilig is. Bij deze vorm van pesten is het moeilijk om veiligheid te creëren.

2.6.2 Pedagogisch verantwoorde reactie

Een perfect verantwoorde reactie op cyberpesten bestaat niet. (Appermans, De Neve, Müller en Pollaris, 2007, p.35) Hieronder staan enkele tips die men kan hanteren om te reageren tegen cyberpesten. Dit zowel naar het slachtoffer toe alsook naar de dader toe.

Naar het slachtoffer toe is het van belang dat men weet welke karaktereigenschappen er bij de jongeren horen. Op deze manier kan men op een gepaste wijze reageren naar de jongere toe.

De slachtoffers zijn vaak stille en onzekere jongeren die een negatief zelfbeeld hebben. De meeste slachtoffers hebben weinig sociale contacten en doen vaak niet mee aan buitenschoolse activiteiten. Hieronder staan een aantal tips vermeld om met dit feit aan de slag te kunnen gaan.

- Het zelfbeeld van de jongere positief maken.
- De jongere zich laten inschrijven voor buitenschoolse activiteiten.

- De jongere contact laten zoeken met andere leeftijdsgenoten, ook al is de persoon zeer stil.
- Opletten met overbescherming.

Naar de dader toe is het van belang om niet te negeren wat men ziet, want dan wordt het gedrag meestal erger. Maak de jongere kenbaar dat het gedrag dat hij heeft gesteld niet meer mag voorkomen. De opvoeder/ouder moet duidelijk maken dat men niet gediend is met dit gedrag tegenover anderen. Denk eraan dat de jongere niet zal gaan pesten wanneer er volwassen personen in de buurt zijn. Hieronder volgen een aantal aandachtspunten.

- De begeleider/ouder moet op de hoogte zijn van wat de jongere doet en hier interesse in tonen.
- Een kind leert makkelijker positieve gedragingen aan als men een positieve relatie met de opvoeder/ouder heeft. Dit bekommt men door tijd met de jongere door te brengen.

2.7 Beveiligen van accounts op sociale media

Het beveiligen van accounts op internet en sociale media is noodzakelijk. Op die manier kan men er voor zorgen dat men minder opvalt voor potentiële hackers of cyberpesters. Wachtwoorden zijn de eerste verdedigingslinie tegen onrechtmatige toegang tot uw computer. Hoe krachtiger het wachtwoord, des te beter de beveiliging van de computer tegen hackers, cyberpesters en schadelijke software. Wat maakt nu een wachtwoord sterk of zwak? Hieronder volgen een aantal aandachtspunten:

- Het wachtwoord is ten minste acht tekens lang.
- Het wachtwoord is niet de gebruikersnaam, echte naam of bedrijfsnaam.
- Het wachtwoord is geen volledig woord. Het gebruik van spaties is aan te raden.
- Het wachtwoord wijkt duidelijk af van eerdere wachtwoorden.
- Het wachtwoord bevat kleine letters, hoofdletters, cijfers en symbolen.

Een goed wachtwoord voorkomt al heel wat problemen. Er zijn echter nog een aantal mogelijkheden om accounts op sociale media beter te beveiligen. Hieronder volgen een aantal stappen om accounts beter te beveiligen. Er is besloten om het stappenplan van Facebook en Twitter te bespreken met de reden dat deze twee platformen van sociale media het meeste gebruikers kent.

2.7.1 Facebook

Een sociale netwerksite als Facebook heeft verschillende voordelen: men komt in contact met oude bekenden die men misschien al een hele tijd niet meer gezien hebt. De klasgenoten gebruiken allemaal Facebook, de school doet er aan mee en men kan natuurlijk ook nieuwe vrienden maken. Facebook heeft echter ook een nadeel. Als de Facebookpagina niet goed genoeg beveiligd is kan iedereen meekijken van over de hele wereld. Wat veel mensen niet weten is dat Facebook ongeveer 1.35 miljard leden telt en dat zijn er enorm veel. Negen op tien Vlaamse jongeren tussen 12 en 18 jaar hebben een Facebookprofiel. Dat blijkt uit het tweejaarlijkse Apestaartonderzoek van Mediaraven, Linc en Universiteit Gent bij 1.700 jongeren (2013-2014). Hoe kan men er echter voor zorgen dat je account goed beveiligd is? Hieronder volgt een achtstappenplan.

Men kan een facebookprofiel goed beveiligen door deze 8 stappen te volgen:

1) Maak vriendenlijsten

Een vriendenlijst bevat een aantal vrienden die men al dan niet toegang kan geven tot een deel van de persoonlijke informatie. Een vriendenlijst maken doet men als volgt:

Ga naar "account" => "vrienden bijwerken" => "maak een lijst", (men kan de lijst nu een naam geven en vrienden toevoegen. Daarna kan men bij "account" => "privacyinstellingen" => "instellingen aanpassen" instellen wie welke lijst, welke foto's, statussen en persoonlijke info kan zien.

2) Bescherm je foto's

Zorg er altijd voor dat de verkeerde mensen je foto's nooit kunnen zien, dit doe je door:

"account" => "privacyinstellingen" => "instellingen aanpassen", kan men bij "dingen die je deelt" kiezen voor "privacy-instellingen" bewerken voor bestaande fotoalbums en video's.

3) Filter je chatbox

Dit doet men door:

Klik op het tandwielje onderaan op "beschikbaarheid beperken". Men kan vervolgens kiezen voor welke lijsten men zichtbaar wil zijn, en voor welke niet.

4) Vermijd reclame

Men kan aangeven of men wil dat Facebook persoonlijke foto's gebruikt, als men dit niet wil kan men:

Via "account" => "accountinstellingen" => "Facebook ads, kan men het best zowel "advertenties van derden" als "advertenties en vrienden" "op niemand zetten."

5) Blokkeer storende toepassingen

Als men geen meldingen meer wilt krijgen van games of reclame kan men dit uitschakelen door:

Op het kruisje naast de melding te klikken. Op dezelfde manier kan men ook vrienden blokkeren op de newsfeed. Bij "account => "privacyinstellingen" => "toepassingen en websites" kan men aangeven welke toepassingen de gegevens toegankelijk mogen maken voor de vrienden. Deze zet men best ook allemaal uit.

6) Haal jezelf uit de zoekresultaten

Als men niet wil dat het Facebookprofiel in Google opduikt, dan kan men dit uitschakelen. Dit doet men door:

Via "account" => "privacyinstellingen" => "toepassingen en websites". Bij "openbaar zoeken" kan men aangeven of het profiel gevonden mag worden door Google.

7) Surf beveiligd op Facebook

Controleer altijd de URL in de adresbalk als men op Facebook zit, staat er: 'http:' i.p.v. 'https' dan is de Facebookomgeving niet beveiligd en kan men worden gehackt. Men kan dit voorkomen door:

Ga naar "account" => "accountinstellingen" => "account beveiliging" en klik op wijzigen. Vink "Gebruik Facebook waar mogelijk met een veilige verbinding (https)" aan.

8) Je profiel controleren

Als men wilt zien hoe goed het Facebookprofiel beveiligd is voor anderen, kan men dit nakijken door:

Ga naar "account" => "privacyinstellingen" => "instellingen bewerken" en kies rechtsboven voor "voorbeeld van mijn profiel."

2.7.2 Twitter

Twitter is een sociaal netwerk dat veel gebruikers kent. De bedoeling van Twitter is dat mensen kleine berichtjes "Tweets" van maximaal 140 tekens sturen. Net zoals bij Facebook kan men ook op Twitter vrienden toevoegen, deze worden "volgers" genoemd. Twitter heeft wereldwijd 241 miljoen leden. Hoe beveiligd men zijn Twitter account het best?

Dit doe je in 5 stappen:

1) Denk na over wat je precies stuurt.

Men kan beter geen gevoelige informatie delen via Twitter, Tweets zijn te vinden via zoekmachines deel dus zeker geen e-mailadressen of telefoonnummers. Wilt men dit toch, dan kan dit door via een "Direct Message" en delete deze nadien.

2) Let op met het aantal volgers.

Veel volgers betekent dat men berichten kan delen met veel mensen, klik door naar het profiel van nieuwe volgers via de e-mails die men van Twitter krijgt en kijk deze eerst na. Blokkeer zeker volgers als ze onbetrouwbaar overkomen.

3) Twitteren op de gsm.

Als men Twitert via sms moet men er altijd op letten dat als men via sms reageert op een Direct Message, het antwoord te zien is als publieke Tweet. Iedereen leest dus mee.

4) Beveilig je wachtwoord.

Kies voor een sterk wachtwoord dat bestaat uit zowel cijfers als letters en verander dit regelmatig. Gebruik alleen Twitter diensten die Open Authentication (OAuth) ondersteunen voordat men de gebruikersnaam en eventueel h wachtwoord doorgeeft.

5) Applicaties.

Controleer de lijst met applicaties die tot het Twitter-account toegang kunnen hebben. Deze kan men zien op de Connections-pagina van Twitter. Hier vindt men waarschijnlijk fotodiensten, Facebook-koppelingen en Twitterclients terug, maar staan er ook diensten bij waarvan men het nut niet weet, aarzel dan niet om de toegang tot jouw gegevens te beletten door op 'Revoke Access' te klikken.

2.8 Cyberpesten volgens de wet

Hieronder wordt een overzicht gegeven van de meest voorkomende wetten waar cyberpesten onder kan vallen en eventueel een mogelijke strafmaat die hierbij hoort. De meeste kinderen denken bijvoorbeeld dat het hacken van iemand zijn Facebookprofiel niet erg is en ze sturen haatmails gewoon voor de lol zonder dat ze hier een probleem in zien. Als men dit echter langs een wettelijke kant gaan bekijken ziet men heel duidelijk dat deze handelingen strafbaar zijn. Dus cyberpesten is strafbaar! Onder 2.7.3 kan men een schema terugvinden dat een weergave geeft over hoe de procedure verloopt in een geval van cyberpesten.

2.8.1 Belaging (stalken)

Belaging is terug te vinden in het Strafwetboek onder artikel 442bis dat bijgevoegd werd bij artikel 2 van de wet van 30 oktober 1998. De wettelijke bestanddelen zijn de volgende:

- Een belaging: Het lastigvallen van iemand zodat het voor die persoon overlast meebrengt, ook een handeling die niet herhaald wordt kan het misdrijf opleveren.
- Een ernstige verstoring van de rust van iemand, iemand moet geïrriteerd worden.
- De dader wist of had moeten weten dat hij door zijn gedrag de rust van die bewuste persoon ernstig zou verstoren; er is dus geen buitengewoon opzet vereist. Hieruit kunnen we duidelijk afleiden dat cyberpesten valt onder belaging, verstoring van de rust en overlast. Deze zijn zeker aanwezig bij cyberpesten. Ook is er het feit dat er geen buitengewoon opzet vereist is. De daders van cyberpesten zijn zich meestal niet bewust van wat ze doen.

Strafmaat

De strafmaat in dit geval kan oplopen tot een gevangenisstraf van 15 dagen tot 2 jaar en/of een geldboete van 50 tot 300. Belaging is een klachtmisdrijf, dit betekent dat het alleen vervolgd kan worden als de persoon die belaagd wordt een klacht indient.

2.8.2 Informaticacriminaliteit

We nemen niet de wet over maar filteren de handelingen die voor cyberpesten bruikbaar zijn. (www.juridat.be)

1) Hacken van een informaticasysteem (Strafwetboek Artikel 550bis §1)

“Hij die, terwijl hij weet dat hij daar toe niet gerechtigd is, zich toegang verschafft tot een informaticasysteem of zich daarin handhaaft...”. Dit betekent concreet dat iemand die bijvoorbeeld een Facebook account hackt en het wachtwoord verandert, strafbaar is.

Strafmaat

De straf in dit geval loopt van 3 maanden tot 1 jaar of een geldboete van ongeveer 25 tot 25.000. Deze straffen kunnen oplopen wanneer de dader gehandeld heeft met een bedrieglijk opzet, gegevens doorgegeven of verzameld heeft of wanneer men opdracht hebt gegeven tot hacken.

2) Kwaadwillige manipulatie van data (Strafwetboek Artikel 550ter §2)

“Hij die, met het oogmerk om te schaden, rechtstreeks of onrechtstreeks, gegevens in een informaticasysteem invoert, wijzigt, wist, of met enig ander technologisch middel de mogelijke aanwending van gegevens in een informaticasysteem verandert...”. Concreet betekent dit dat als mensen een virus/worm doorsturen naar iemand zijn computer, dit strafbaar is als het bedoeld is om hem te pesten, niet als het onbewust zou gebeuren.

Strafmaat

Hierop staat een strafmaat van 6 maanden tot 3 jaar en/of een geldboete van 25 tot 25.000 euro . Dit kan hoger oplopen als men door het gedrag dat hierboven beschreven is het informaticasysteem beschadigt of de werking ervan belemmert.

3) Zedenfeiten

Hiervoor belandt men het strafrechtboek bij Artikel 383 en 383bis dat de volgende titel heeft meegekregen; "Openbare schennis van de goede zeden". Men filtert het belangrijkste gedeelte uit de 2 artikels: "Hij die liederen, vlugschriften of andere geschriften, al dan niet gedrukt, afbeeldingen of prenten, die strijdig zijn met de goede zeden, tentoonstelt, verkoopt of verspreidt..." "Hij die, met het oog op de handel of de verspreiding, liederen, vlugschriften, geschriften, afbeeldingen of prenten, die strijdig zijn met de goede zeden, vervaardigt, in voorraad heeft en door enig publiciteitsmiddel bekendmaakt..." "Hij die zinnebeelden, voorwerpen, films, foto's, dia's of andere beelddragers die houdingen of seksuele handelingen met pornografisch karakter voorstellen waarbij minderjarigen betrokken zijn of worden voorgesteld, tentoonstelt, verkoopt, verhuurt, verspreidt, uitzendt of overhandigt..." Hieruit kan men duidelijk afleiden dat alle vormen van cyberpesten die een seksuele aard hebben, bijvoorbeeld foto's plaatsen op websites of bepaalde filmpjes publiekelijk maken, strafbaar zijn. Het in bezit hebben van dit soort foto's is strafbaar.

Strafmaat

Er staan op deze vergrijpen verschillende straffen, al naargelang de ernst van de zaak kan de straf oplopen tot een gevangenisstraf van 2 jaar en een fikse boete.

4) Laster en eerroof

Hiervoor kan men gaan kijken naar hoofdstuk 5 uit het Strafwetboek: "Aanranding van de eer en goede naam van personen". Meerbepaald artikel 443: "Hij die in de hierna aangeduide gevallen aan een persoon kwaadwillig een bepaald feit ten laste legt, dat zijn eer kan krenken of hem aan de openbare verachting kan blootstellen, en waarvan het wettelijke bewijs niet wordt geleverd, is schuldig aan laster, wanneer de wet het bewijs van het ten laste gelegde feit toelaat, en aan eerroof, wanneer de wet dit bewijs niet toelaat".

Hier zijn volgende voorwaarden aan gekoppeld:

- Er moet kwaad opzet in het spel zijn.
- Hij moet beschuldigd worden van een feit.
- Dit feit moet zijn goede naam besmeuren.
- Het moet openbaar gemaakt worden.

Eerroof is de aantijging van bepaalde feiten waarvan de wet het bewijs niet toelaat. De aantijging is steeds strafbaar ongeacht de echtheid van het bewijs. (Als iemand stelt dat zijn vader niet de echte vader is).

Laster is een valse aantijging van een bepaald feit waarvan de wet het bewijs dus wel toelaat. Wanneer de persoon tegen wie de aantijging gericht is definitief is vrijgesproken wegens het verweten feit kan er sprake zijn van laster.

Strafmaat

De strafmaat in dit geval kan oplopen van 8 dagen tot een jaar en geldboetes van maximaal 1000 euro .

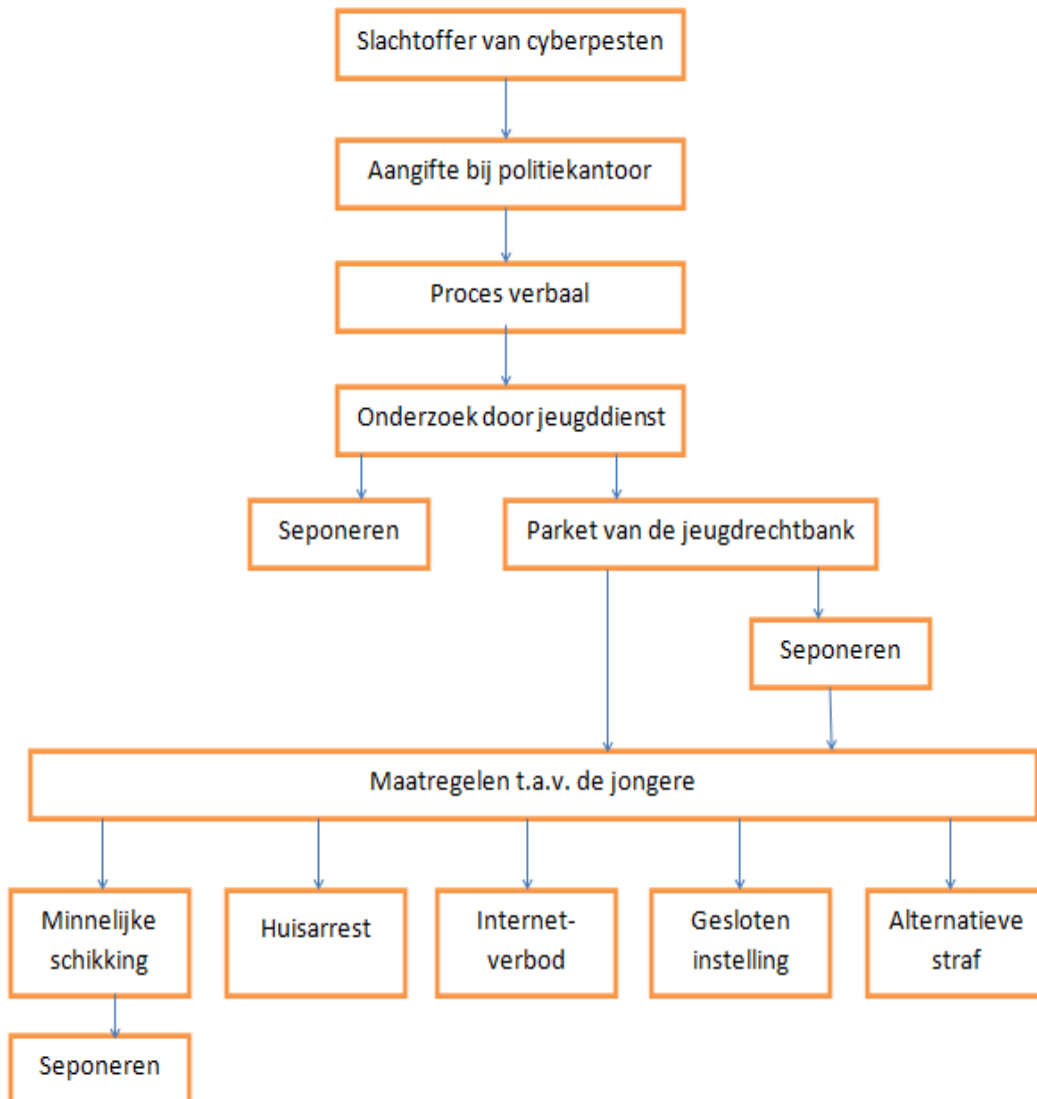
Dit alles wordt nog eens uitgebreid in artikel 448 waar staat: "Hij die hetzij door daden, hetzij door geschriften, prenten of zinnebeelden iemand beledigt in een van de omstandigheden in artikel 444 bepaald". Dit betekent dat men door beledigende afbeeldingen van iemand op een website te zetten men zichzelf ook strafbaar maakt! Artikel 449 zegt het volgende: "Wanneer bewezen kan worden dat iemand dit gedaan heeft zonder publiek belang en enkel uit privaat belang en met als doel schade te berokkenen spreken we van kwaadwillige rechtbaarmaking."

Strafmaat

Straffen voor deze vergrijpen liggen bij een gevangenisstraf van 8 dagen tot maximaal 1 jaar en geldboetes van maximaal 1000 euro.

2.8.3 Schema

Hieronder volgt een schematische weergave over hoe een procedure in zijn werk gaat bij een cyberpestsituatie.

2.9 Adviezen

In dit deel worden een aantal adviezen geformuleerd. Dit zowel voor ouders als de school alsook voor de overheid.

2.9.1 Ouders

Als ouder kan men enkele aanpassingen verrichten om cyberpesten tegen te gaan (Delver en Hop, 2007, p.94). hieronder volgt een opsomming van adviezen.

Zet de computer in de huiskamer. Zo kan het hele gezin erbij. Dit is een goede manier om een oogje in het zeil te kunnen houden. Het kind weet ook dat het betrap kan worden als het scheldt of pest. Als het kind zelf wordt gepest, kan het meteen steun zoeken.

Bekijk de communicatie. Men kan soms de chatberichten van Het kind eens nakijken. Als Het kind buiten speelt, kijkt men immers ook af en toe naar buiten. In Facebook bijvoorbeeld kan men de chatberichten laten opslaan. Als men iets vermoedt, kan men altijd terugvallen op deze berichten. Men moet dit vertellen aan het kind, want anders schaadt men de vertrouwensband!

Niets afkraken. Toon interesse in wat het kind doet. Zo bouwt men een vertrouwensband op met het kind. Laat weten dat er iemand is voor het kind bent. Om het kind te laten weten dat men er voor hem/haar is, zijn er drie vragen die kunnen helpen:

- Hoe gaat het met je?
- Hoe gaat het tussen jou en mij?
- Is er nog iets dat ik voor je kan doen?

Door deze vragen te stellen, kan men zichzelf open stellen voor je kind. Men weet ook wat er in hem/haar omgaat, en hier kan men dan op inspelen. Door dit te doen gaat het kind meer geneigd zijn om uit zichzelf naar de ouder toe te komen.

Laat weten dat men pesten ontoelaatbaar vindt. Zeg duidelijk tegen het kind dat pesten niet kan. Ook al denkt men dat het kind geen pester is. Ouders verwachten zoiets niet van hun kind, ook al kan ieder kind hiermee beginnen. Wees altijd duidelijk en geef aan dat pesten niet kan.

Leer het kind om soms ook niet te reageren. Iedereen heeft wel eens voor dat hij iemand minder graag heeft dan een ander, maar dit wil niet zeggen dat men deze persoon moet pesten. Deel dit ook mee aan het kind. Leer het kind dat het niet zijn/haar vriendje moet worden, maar ook niet de vijand. Men kan beter niet reageren in plaats van te pesten.

Zet de computer ook eens uit. Door al die beelden heeft het kind geen rust. Zorg er voor dat het kind tot rust kan komen en tot zichzelf. Leer het kind dat de computer, tv,... ook eens uit kan.

Houdt als ouder ook contact met de school, sportclub etc. Zet het kind niet gewoon af bij de sportclub of op school, maar praat ook met de omgeving. Vraag eens aan de sporttrainer hoe het gaat, vraag in school eens hoe hij/zij het doet. Zo stapt men voor een stukje binnen in de leefwereld van het kind. Men kan te weten komen of hij/zij gepest wordt en door wie.

Bouw aan de eigenwaarde. Als kind is het belangrijk om te weten dat het welkom is in de wereld. Als het kind gepest wordt, kan hij/zij denken dat dit niet zo is. Leg hem/haar uit wat pesten inhoudt en zeg hem/haar duidelijk dat het wel welkom is in de wereld. Zo gaat de eigenwaarde van het kind omhoog.

Geef als ouder het goede voorbeeld. Kinderen kopiëren het gedrag van hun ouders. Door zelf op de taal te letten geeft men al een goed voorbeeld. Ook door zelf te zeggen wat men denkt over pesten. Het kind gaat dit zien, en overnemen.

2.9.2 School

Ook de school speelt een rol in het tegen gaan van cyberpesten (Delver en Hop, 2007, p.99). Hieronder volgen een aantal adviezen.

Werk aan Het pestprotocol. Pas het pestprotocol eens aan. Het is niet omdat een regel tien jaar geleden werkte, dat dit nu ook nog is. De tijden veranderen, dus de wijze van pesten ook. Nu wordt er veel meer aan cyberpesten gedaan dan een paar jaar geleden. Ga dus mee met de tijd.

Verbied gsm-gebruik. Als er geen gsm is, kan deze ook niet gebruikt worden. Er kunnen dus geen filmpjes gemaakt worden, geen sms'jes verzonden worden etc. Zo vermindert de kans op cyberpesten al voor een groot stuk.

Schenk vertrouwen. Zorg dat men iemand in dienst heeft waar de kinderen naartoe willen komen. Als men vertrouwen biedt, komen de leerlingen vlugger met een problematiek naar voor. Men weet dan wat er aan de hand is in de school, en zo kan men er beter aan werken.

Zorg voor bijscholing. Toen de leerkrachten jong waren, maakten ze nog niet zoveel gebruik van de computer of gsm. Ze weten dus niet goed wat er gaande is. Zorg daarom voor bijscholing. Zo komen ze te weten hoe het zit met cyberpesten. Als men niet weet waar het over gaat, kan men immers ook niet goed reageren. Belangrijk is om het gehele schoolteam hierbij te betrekken.

Geef het goede voorbeeld. De leerlingen kopiëren gedrag, niet alleen van de leeftijdsgenoten en ouders, maar ook van de leerkrachten. Zorg dus dat ze het goede voorbeeld geven en niet pesten.

Meld pestgedrag. Probeer pestgedrag niet alleen op te lossen, maar zoek hulp. Met twee is men vaak efficiënter dan alleen. Pesten, en zeker cyberpesten, is immers delicaat. Aarzel dus niet om hulp te zoeken en meld het pestgedrag.

Ouders betrekken. Breng de ouders ook op de hoogte van het pestprotocol. Als de gsm verboden is op school, zeg hen dat dan ook en zeg waarom dit niet mag. Zo vermijdt men boze reacties.

Leerlingen betrekken. Leerlingen zien vaak wie er wanneer gepest wordt. Laat ze dit dan ook melden. Soms is het beter dat dit anoniem kan, omdat de leerlingen anders bang hebben om zelf gepest te worden. Dit kan een reden zijn dat ze het pestgedrag niet melden. Ook bij het oplossen van pestgedrag is het goed dat je leerlingen betreft. Ze hebben vaak betere ideeën omdat ze er meer betrokken bij zijn.

2.9.3 Overheid

De overheid heeft ook een inbreng bij het tegengaan van cyberpesten (Delver en Hop, 2007, p.112).

Blijf actief. Zorg dat het beleid niet verzwakt. Denk niet dat één opgesteld plan goed is voor de komende tien jaar, maar werk eraan. Vernieuw het beleid regelmatig. De tijden veranderen immers ook.

Ondersteun initiatieven. Laat merken dat men initiatieven steunt. Werk er aan mee. Het is immers belangrijk dat er verschillende initiatieven gebeuren rond cyberpesten. De steun van de overheid is voor vele initiatieven/mensen een stimulans.

Treed op. Als men als overheid merkt dat bijvoorbeeld pesten overgaat naar stalken, aarzel dan niet om op te treden. De daders schrikken als de overheid optreedt. Dit omdat ze niet altijd doorhebben dat hun daad ernstig is. Door het optreden van de overheid zullen ze meer beseffen waar ze mee bezig zijn.

Laat justitie en politie hun werk uitvoeren. Laat de politie en justitie ook opleidingen volgen. Zo weten zij wat de kenmerken zijn van cyberpesten en kunnen ze hier beter op ingaan. Door deze opleidingen kunnen ze hun werk beter uitvoeren.

Een gezamenlijk mediabeleid stimuleren. Zorg voor protocollen, zodat de scholen dit niet zelf moeten opstellen. Als de scholen dit zelf moeten doen, is het vaak te laat. Door een algemeen protocol is het ook duidelijk voor elke leerkracht en elke leerling. Laat de scholen ook contact met de politie krijgen. Zo verlaagt men de drempel.

Ga mee met de tijd. Het gebruik van computer en gsm is in de laatste tien jaar sterk omhoog gegaan. Verander u protocol dan ook mee met deze tijd. Cyberpesten is een steeds vaker voorkomend probleem. Zorg dus ook dat de hele hulpverlening hier in mee is en zorg op tijd voor bijscholingen.

Controleer scholen op hun beleid. Stel testen op voor scholen zodat men deze kunnen testen hoe goed het beleid werkt. Ook door deze testen weet men als overheid hoe het eraan toegaat in de scholen. Zorg ook regelmatig voor inspectie in de scholen. Als een school weet dat er inspectie komt, gaan ze vaak een beter beleid uitwerken.

Beloon het goede werk van scholen. Als men merkt dat een school goed werk levert betreffende cyberpesten, beloon dit dan ook. Maak er bijvoorbeeld een wedstrijd tussen scholen van. Op die manier is men meer gemotiveerd en wordt er beter werk afgeleverd.

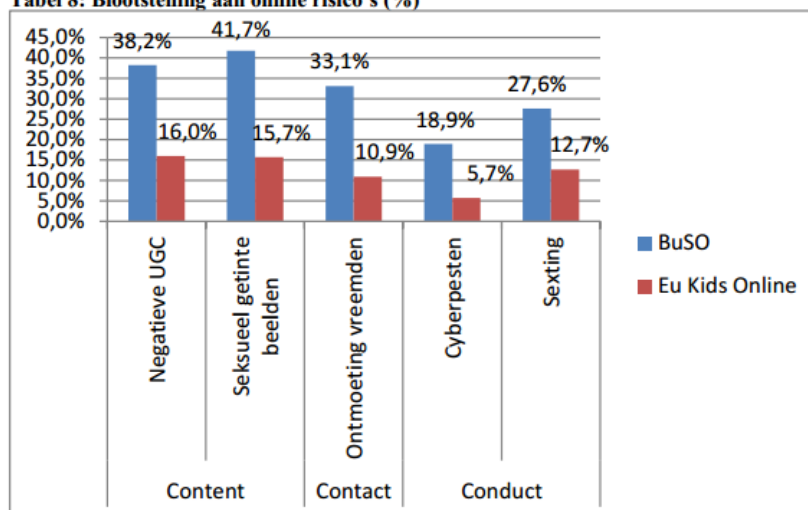
2.10 Cyberpesten gericht op leerlingen van het BuSO

Tot op heden is er weinig onderzoek gebeurd naar cyberpesten specifiek gericht op leerlingen van het BuSO. Wij gaan daarom ook gebruik maken van documentatiemateriaal dat we gehaald heb uit de masterproef van Cyrille Bourdeau(2013) in verband met online risico's bij jongeren in het buitengewoon onderwijs.

Om de verschillen na te gaan in blootstelling aan online risico's tussen jongeren in het BuSO en jongeren in het reguliere onderwijs maken we gebruik van de EU Kids Online data en de data verzameld door Bourdeau(2013). EU Kids Online is een organisatie die zich door middel van Europees onderzoek verdiept in de thematiek omtrent het veilig gebruik van internet bij kinderen.

Onderstaande tabel 8 geeft een vergelijkende voorstelling omtrent het verschil in percentage aangaande de blootstelling aan online risico's bij jongeren.

Tabel 8: Blootstelling aan online risico's (%)

Om deze tabel beter te kunnen begrijpen volgt hieronder een betekenis van content, contact en conduct.

Uit het onderzoek van d'Haenens en Vandoninck (2012) kan men afleiden dat content-based activiteiten het populairst zijn bij Belgische jongeren. Hierbij is het kind een ontvanger van massamedia-inhouden zoals bijvoorbeeld het opzoeken van tekst, beeld en/of geluid. Uit onderzoek blijkt dat het opzoeken van informatie voor school de belangrijkste factor is bij jongeren. Daarnaast krijgen ook spelletjes spelen en videoclipjes bekijken een aanzienlijke rol wat betreft het internetgebruik. Het internet gebruiken om in contact te staan met anderen komt na content based activiteiten op de tweede plaats bij jongeren. Hier blijken vooral instant messaging (bijvoorbeeld Facebook messenger), sociale netwerken en het versturen/ontvangen van e-mails belangrijk te zijn. Tenslotte biedt het internet nog „conduct-based“ activiteiten. Hierbij kan men vooral denken aan User Generated Content (UGC) en toepassingen die creativiteit vereisen zoals een blog schrijven of een avatar maken (Livingstone et al., 2012). UGC is het geheel van informatie die door gebruikers van een medium aangeleverd wordt.

Uit bovenstaande tabel acht kan men afleiden dat jongeren in het BuSO vaker worden blootgesteld aan elke vorm van online risico dan jongeren in het regulier onderwijs.

We kunnen vaststellen dat zowel in het BuSO als in het regulier onderwijs blootstelling aan contentrisico's het vaakst voorkomen. Jongeren in het BuSO (N=254) komen significant vaker in aanraking met seksueel getinte beelden dan jongeren in het gewoon onderwijs (N=987).

Ook voor ongepaste User Generated Content vinden we dat jongeren in het BuSO (N=254) hier vaker mee in aanraking komen dan jongeren in het gewoon onderwijs (N=749). Bij blootstelling aan contactrisico's kan men vaststellen dat jongeren in het BuSO (N=254) vaker een werkelijke ontmoeting hebben met personen die ze online hebben leren kennen dan jongeren in het gewoon onderwijs (N=997).

De meest frappante bevinding kan men echter terugvinden bij blootstelling aan conductrisico's. Uit bovenstaande grafiek blijkt namelijk dat maar liefst 18,9% van de BuSO-jongeren (N=254) het afgelopen jaar in aanraking is gekomen met cyberpesten ten opzichte van 5,7% in het EU Kids Online onderzoek (N= 993). Aangezien uit de literatuur blijkt dat jongeren het vaakst en meest intens van slag geraken als gevolg van blootstelling aan cyberpesten kan men dit percentage zorgwekkend noemen (d'Haenens & Vandoninck, 2012).

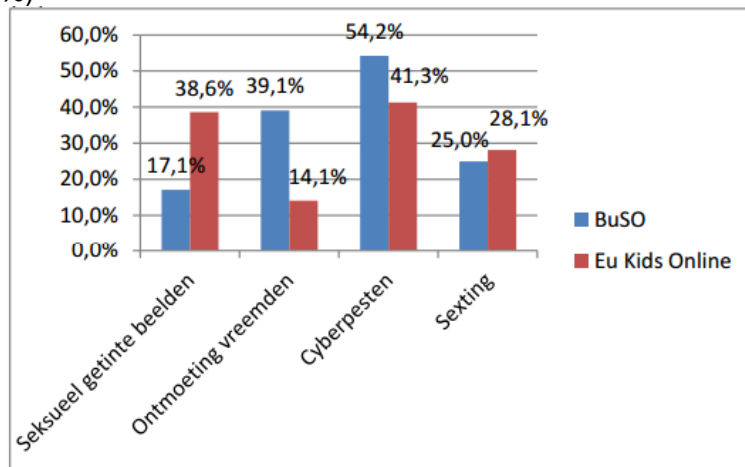
Tenslotte komen jongeren die school lopen in het BuSO (N=254) ook vaker in contact met sexting dan jongeren in het gewoon onderwijs (N=934).

Men kan hierbij opmerken dat het online contactrisico "misbruik van persoonlijke informatie" niet terug te vinden is in de tabel. Dit komt omdat deze variabele niet op dezelfde manier bevraagd is geweest in de twee verschillende onderzoeken. Om te vermijden dat er twee variabelen werden vergeleken die niet exact op dezelfde manier zijn gemeten werd er geopteerd om deze niet in deze analyse te brengen.

Om na te gaan of jongeren uit het BuSO het vaker tamelijk tot zeer erg vinden wanneer ze blootgesteld geraken aan online risico's werd er gebruik gemaakt van een bivariate frequentietabel waarbij de resultaten vergeleken worden met het EU Kids Online rapport.

Onderstaande tabel 9 geeft een vergelijkende voorstelling omtrent het verschil in percentage aangaande de negatieve ervaringen als gevolg van een blootstelling aan online risico's bij jongeren. Hier gaat het om de jongeren die in zowel de EU Kids Online vragenlijst als de vragenlijst in dit onderzoek hebben aangegeven dat ze de blootstelling "tamelijk erg" en "zeer erg" vonden. Er wordt procentueel een vergelijking gemaakt over welke groep (leerlingen uit het BuSO tegenover leerlingen uit het reguliere onderwijs) het meest negatieve ervaringen overhoudt aan seksueel getinte beelden, ontmoeting van vreemden, cyberpesten en sexting.

Tabel 9: Negatieve ervaringen als gevolg van blootstelling aan online risico's (%)

Aangaande seksueel getinte beelden kunnen we stellen dat jongeren in het gewoon onderwijs (N=44) hierbij significant vaker een negatieve ervaring aan overhouden dan jongeren in het BuSO (N=105).

Jongeren in het BuSO (N=23) lijken vaker slechte ervaring over te houden aan een ontmoeting van een online contact dan jongeren in het regulier onderwijs (N=5) maar dit verschil is niet significant.

Jongeren in het BuSO (N=48) lijken vaker een negatieve ervaring over te houden aan cyberpesten dan jongeren in het regulier onderwijs (N=53), maar het verschil is ook hier niet significant. Verder lijkt het erop dat in verband met sexting jongeren in het BuSO minder vaak (N=96) een negatieve ervaring overhouden dan jongeren in het regulier onderwijs (N=18), maar ook dit is niet significant.

Uit het onderzoek van Bourdeau(2013) is naar voor gekomen dat leerlingen uit het BuSO vaker in contact komen met cyberpesten dan leerlingen uit het reguliere onderwijs. Dit duidt nogmaals op het belang van meer onderzoeken over cyberpesten bij leerlingen in het buitengewoon secundair onderwijs.

2.11 Rol van de overheid

De overheid speelt een belangrijke rol in het bestrijden van pesten en cyberpesten. Zo heeft de overheid een publicatie vrijgegeven over hoe dat je als school een daadkrachtig schoolbeleid kan voeren. Deze publicatie wil schoolteams, en in het buitengewoon de schoolleiding, ondersteunen bij de uitbouw en het versterken van het schoolbeleid. Dit met het oog op het aanpakken en voorkomen van pesterijen en andere vormen van antisociaal gedrag binnen de school en haar directe omgeving. Met dit werk wil de overheid hefboomen en bouwstenen aanreiken, waarmee de school aan de slag kan gaan om zo stapsgewijs te komen tot een integrale benadering van pesten en geweld op school, de zogenaamde 'whole school approach'. Er wordt zowel aandacht besteed aan het werken in de diepte (mensen en structuren veranderen, versterken, inhoudelijk ondersteunen) als aan het werken in de breedte (aandacht voor alle actoren, participatiekansen en gedeelde verantwoordelijkheid). Door alle elementen te combineren vergroot de kans om te komen tot duurzame oplossingen. Deze publicatie werd in opdracht van het Vlaams Ministerie van Onderwijs en Vorming geschreven door Gie Deboutte. Deze publicatie is terug te vinden op de website van onderwijs Vlaanderen. Dit is echter niet het enige dat de overheid doet. Onderwijs Vlaanderen organiseert ook studiedagen, verspreidt cd-rom's en brochures,...(<http://www.ond.vlaanderen.be>) Dit doen ze heel het jaar door. Enkele voorbeelden hiervan zijn:

- Toenmalig minister van onderwijs, Frank Vandenbroucke, heeft alle scholen een informatiebrochure en een cd-rom gestuurd met daarop informatie over veilig ICT-gebruik. Deze brochure kan je vinden bij: (<http://www.ond.vlaanderen.be>).
- Onderwijs Vlaanderen heeft een checklist opgemaakt. Zo kunnen de scholen zien of ze cybersafe zijn.
- Van 6 februari tot 13 februari 2015 kiest heel Vlaanderen opnieuw kleur tegen pesten.

3 Hoofdstuk 3: praktisch gedeelte

Het praktisch gedeelte van dit eindwerk bestaat uit drie stappen. De voormeting bestaat in de vorm van een enquête, de methodiek in de vorm van een cyberpestpraatspel en een nameting in de vorm van een klasgesprek.

Hieronder worden al deze stappen besproken. Er is gekozen om een kwalitatief onderzoek te verrichten. De reden hiervoor is dat er niet genoeg leerlingen in aanmerking komen om tot in de doelgroep te kunnen toetreden. Hierdoor kunnen we geen kwantitatief onderzoek verrichten. We gaan ons onderzoek toespitsten op 19 leerlingen die respectievelijk in drie klassen zitten. (OV2C,OV2D,OV2E) De reden waarom we hiervoor gekozen hebben is omdat er tal van opmerkingen gekomen waren vanuit de stageplaats over het steeds groter wordende probleem van cyberpesten. Het is namelijk een probleem voor zowel leerkrachten als jongeren als ook voor ouders. Door de enquête willen we een beeld krijgen op het huidige cyberpestgedrag. Met de methodiek willen we gaan bereiken dat de leerlingen van elkaar leren en bewuster worden van de gevolgen van cyberpesten. Met de nameting willen we de verschillen tussen pesten en plagen bloot te leggen. We willen de verschillen blootleggen tussen ruzie maken en pesten. In totaliteit willen we in de mate van het mogelijke een attitudeverandering creëren.

3.1 Vorming

Een multidisciplinair team van BuSO Zonneweelde volgt reeds een jaar nascholingen in verband met pesten en cyberpesten. Dit project heet OVESPO. Het OVESPO-project, een initiatief van de KHLim met steun van de provincie Limburg, ondersteunt scholen om pesten tussen kinderen of jongeren aan te pakken. OVESPO staat voor 'Op een veilig spoor'. Samen met 19 andere scholen uit Limburg ontwikkeld BuSO Zonneweelde een draaiboek voor een anti-pest beleid dat in de toekomst kan gebruikt worden door alle Limburgse scholen. Dit gebeurt o.l.v. het expertisecentrum 'Pesten en geweld op school' van de KHLim. We hebben de mogelijkheid gekregen om twee nascholingen te mogen volgen. Deze twee studiedagen waren interessant en hebben er mede voor gezorgd dat er een beter beeld is ontstaan over de beleidsvoering van pesten en cyberpesten. In bijlage één en twee zijn de attesten van de gevolgde nascholingen terug te vinden.

3.2 Enquête

Er is voor een enquête gekozen omdat dit voor ons het meest haalbare was. De enquête is tot stand gekomen in samenwerking met mijn stagementor en mijn eindwerkbegeleider. Op voorhand is er schriftelijk toestemming gevraagd aan de leerkrachten GASV (geïntegreerde algemene en sociale vorming) om te vragen of zij akkoord waren dat wij deze enquêtes tijdens hun les kwamen afnemen.

In bijlage drie staat de desbetreffende mail die we naar de leerkrachten verstuurd hebben. De enquête omvat 27 vragen die we zo goed mogelijk hebben laten aansluiten bij de doelgroep. Er zijn 19 enquêtes afgenomen en dit respectievelijk in de klassen: OV2 C, OV2 D en OV2 E. (OV= opleidingsvorm) Deze 19 enquêtes zijn gemaakt door 6 meisjes en 13 jongens. De leeftijd van de leerlingen liggen tussen 16 en 24. Deze enquêtes zijn bij alle klassen apart afgenomen en werden volledig anoniem ingevuld. Bij het afnemen van de enquête hebben we de vragen mondeling gelezen en toegelicht. De reden hiervan is dat er verschillende leerlingen bij zijn die moeilijkheden hebben met lezen en schrijven. Het invullen van de enquêtes heeft in elke klas ongeveer een veertigtal minuten in beslag genomen. Op voorhand is aan de leerlingen duidelijk de boodschap meegegeven dat zij moesten zwijgen tijdens het afnemen van de enquête. De reden hiervan was om er voor te zorgen dat er niet sociaal wenselijk geantwoord werd. In bijlage vier is een exemplaar van de enquête terug te vinden.

3.3 Resultaten enquête

Hieronder kan men de resultaten van de enquête terugvinden. Bij elk resultaat is er een vergelijking gemaakt met een ander onderzoek of studie omtrent het thema cyberpesten.

- 1) Heb je dit schooljaar al pestberichten ontvangen via je GSM?

Ik heb geen GSM	2
Nee	16
Één-tweemaal	0
Ongeveer éénmaal per week	0
Verschillende malen per week	1

Uit onderzoek naar mediagebruik bij jongeren van de universiteit Gent in opdracht van Graffiti Jeugdendienst en Jeugdnetwerk is gebleken dat 98 procent van de jongeren een GSM heeft. 81 procent van de jongeren heeft een smartphone. De GSM is daarom een veelgebruikt medium voor cyberpesters. De resultaten die naar voor gekomen zijn bij deze vraag komen hier niet mee overeen. Slecht één persoon zegt in aanraking te komen met pestberichten via GSM. 37,1% van de jongeren gaf aan dat hij/zij gecyberpest werd via SMS. Dat blijkt uit een studie van BOF-NOI onderzoeksproject 'DICA' (Developmental Issues in Cyberbullying amongst Adolescents) van de universiteit Antwerpen. (2010-2014)

- 2) Wat doe je met de pestberichtjes?

Ik krijg geen pestberichten	11
Bijhouden als bewijs	9
Wissen	0
Terugsturen/ op antwoorden	0
Niet op reageren	3

Vier leerlingen hebben twee mogelijkheden aangeduid (23 antwoorden). Negen leerlingen zouden de pestberichtjes bijhouden als bewijs terwijl drie leerlingen niet zouden reageren. We kunnen hierbij ook concluderen dat een aantal leerlingen de vraag niet goed begrepen hebben. Bij vraag vier heeft maar één leerling aangegeven dat hij of zij pestberichtjes

ontvangt via GSM terwijl bij vraag vijf 12 antwoorden gegeven zijn over wat dat leerlingen zouden doen met deze berichten. Uit een onderzoek van PEW research center in de Verenigde Staten (2010) blijkt dat zestig procent van de respondenten aangeeft het meest recente incident genegeerd te hebben.

3) Wanneer krijg je pestberichtjes?

Voor school	0
Na school	2
Tijdens school	0
Tijdens weekends/vakanties	0
Constant	0
Nooit	17

Het resultaat van deze vraag komt niet overeen met eerder gestelde vragen. Twee leerlingen geven aan pestberichtjes te ontvangen na school via GSM terwijl bij vraag vier maar één leerling aangeeft pestberichten te ontvangen via GSM. Op meeste scholen is het gebruik van een GSM verboden waardoor de meest pestberichtjes na school verstuurd worden.

Opvallend is dat 40 procent van de jongeren sms't tijdens de les. Dat blijkt uit het doctoraat van Mariek vanden Beel.(2012)

4) Van wie krijg je pestberichten?

Ik ben dit schooljaar niet gepest	17
Iemand buiten de school	1
Iemand uit een andere klas	0
Iemand uit mijn klas	1
Leerlingen uit verschillende klassen	0

Het resultaat van deze vraag komt niet overeen met eerder gestelde vragen. Twee leerlingen geven opnieuw aan dat ze pestberichten ontvangen via GSM terwijl bij vraag vier maar één leerling dit heeft aangegeven. Het gevolg is dus dat we niet weten wat het correcte antwoord is van de leerling die wel pestberichten ontvangen heeft via GSM. Er zijn geen cijfers bekend over het feit of iemand het meest word gepest door iemand van in de klas zelfde klas of iemand uit een andere klas of school. We kunnen wel zien dat in de meeste gevallen de pester en gepeste elkaar kennen.

5) Ik laat anderen foto's van mij maken via hun GSM?

Nooit	19
Meestal niet	0
Meestal wel	0
Altijd	0

Iedere ondervraagde geeft aan dat ze geen foto's van zichzelf laten maken door anderen. Wij vonden dit een zeer opmerkelijk resultaat. De selfie (foto van jezelf maken) is de laatste jaren uitgegroeid tot een wereldwijd fenomeen. In 2013 is het zelfs tot woord van het jaar verkozen in België. Wij konden ons niet voorstellen dat nog niemand van de ondervraagde dit ooit had gedaan. Wij veronderstellen dus ook dat de leerlingen niet hebben stil gestaan bij dit feit.

6) Hoe vaak gebruik je internet?

Nooit	0
Alleen op school	0
Minder dan 1 keer per week	2
Iedere week	4
Iedere dag	13

Per week besteden jongeren gemiddeld 12 uur en 9 minuten online. Dit stemt overeen met 1 uur en 44 minuten per dag. Dat blijkt uit een onderzoek van Klein Anabelle , Rozane De Cock, Omar Rosas, Jolien Vangeel, Pascal Minotte en Gert-Jan Meerkerk (2013) over het Compulsief internetgebruik bij Belgische jongeren in het middelbaar. Dit resultaat komt goed overeen met de gegevens die uit onze enquête naar boven zijn gekomen.

7) Waar zit je op internet?

Bibliotheek	0
School	2
Thuis op je kamer	12
Thuis in de woonkamer	9
Andere	0

Een aantal leerlingen hebben meerdere mogelijkheden ingevuld. Hierdoor zijn er 23 antwoorden. 99,1% van de jongeren heeft thuis toegang tot het internet. 62.4% van de jongeren heeft internettoegang op zijn eigen kamer en gemeenschappelijke ruimte. 26.2 % van de jongeren heeft enkel internettoegang in een gemeenschappelijke ruimte en 11.4% van de jongeren enkel in eigen kamer. Dat blijkt uit een onderzoek van Klein Anabelle , Rozane De Cock, Omar Rosas, Jolien Vangeel, Pascal Minotte en Gert-Jan Meerkerk (2013) over het Compulsief internetgebruik bij Belgische jongeren in het middelbaar. In mijn voormeting is naar boven gekomen dat de meeste leerlingen op hun kamer op internet zitten. Hierdoor is er weinig controle mogelijk waardoor dat gevallen van cyberpesten minder snel in het oog springen.

8) Welke van volgende websites gebruik je op internet?

MSN	0
Facebook	18
Netlog	2
Andere	5

Voorbeelden van andere websites: Outlook, google, het nieuws, skype en Twitter. Een aantal leerlingen hebben meerdere mogelijkheden ingevuld waardoor er 25 antwoorden zijn. Uit de resultaten komt naar voor dat Facebook het meest gebruikt word door de jongeren. Dit resultaat hadden we verwacht omdat Facebook een veel gebruikt medium is bij jongeren. De 5 meest gebruikte websites door jongeren zijn Facebook, YouTube de 'elektronische leeromgeving' (zoals SmartSchool), Hotmail/Outlook en Twitter. Dat blijkt uit een onderzoek van Apestaartjaren (van Linc, Mediaraven en UGent 2014) bij 1.700 jongeren.

9) Heb je dit schooljaar al pestberichten ontvangen via internet?

Ik gebruik geen internet	0
Nee	17
Één-tweemaal	0
Ongeveer éénmaal per week	0
Verschillende malen per week	2

Twee leerlingen geven aan dat ze via internet al pestberichten hebben ontvangen. Volgens onze recentste cijfers komt cyberpesten het meest voor op sociale netwerksites: 43,6% van de gecyberpeste jongeren gaf aan dat dit (onder andere) gebeurde op een sociale netwerksite. 23,8% via instant messaging (bv. MSN Messenger). Cyberpesterijen via andere technologieën kwamen minder voor: 15,6% werd gepest via E-mail, 10,2% in een online game, 6,1% in een telefoongesprek, 2,2% via YouTube en 0,9% op een forum, blog of andere website. Dat blijkt uit het onderzoek van BOF-NOI onderzoeksproject 'DICA' (Developmental Issues in Cyberbullying amongst Adolescents) van de universiteit Antwerpen. (2010-2014).

10) Waarmee word je gepest?

Ik word niet gepest	15
Met schoolresultaten	0
Met mijn uiterlijk	3
Met iets anders	1

De volgende antwoorden werden gegeven bij de mogelijkheid "met iets anders": schelden en dreigen. Mensen pesten om het even welke reden. In het theoretisch kader is er verder ingegaan op de vormen van cyberpesten en de oorzaken. We verwijzen daarom terug naar deel 2.1, 2.2 en 2.5.

11) Ken je kinderen in de klas die aan cyberpesten doen?

Ja	2
Nee	17

Ongeveer een op de drie jongeren (35,5 procent) was al getuige van cyberpesterijen. Exact 45,5 procent probeerde het slachtoffer te helpen, maar een meerderheid (56,9 procent) deed niets. Dat blijkt uit een onderzoek van Vandenbosch(2012) aan de universiteit Antwerpen. Volgens Vandebosch helpen jongeren vaak niet uit schrik om zelf gepest te worden, of omdat ze stellen dat het hun zaken niet zijn. Twee leerlingen geven aan iemand te kennen in de klas die gepest wordt. Op voorhand was verwacht dat dit aantal hoger ging liggen.

12) Heb je op school al eens gemeld dat je wordt gepest?

Ja, soms	4
Ja, altijd als er iets gebeurt	5
Nee, ik word niet gepest	7
Nee, ik vertel dit liever niet	0
Nee, ik ben bang om iets te vertellen	0
Nee, maar ik vertel het aan mijn ouders	3
Nee,....	0

Met deze resultaten kunnen wij enkel en alleen maar tevreden zijn. Iedere leerling die al in aanraking is gekomen met pesten heeft dit al gemeld. Op die manier kan men concluderen dat de rol van leerlingenbegeleiding zeer belangrijk is en dat de leerling ook effectief de weg weet te vinden tot aan leerlingenbegeleiding.

13) Ik heb een Facebook account?

Ja	18
Nee	1

Op basis van het onderzoek Apestaartjaren (van Linc, Mediaraven en UGent 2014) bij 1.700 jongeren, kunnen we vaststellen dat bijna 9 op 10 Vlaamse jongeren (89,9 procent) een Facebookprofiel heeft. Dit komt overeen met de resultaten uit de enquête. Er is maar één leerling die geen Facebookprofiel heeft. De vraag is echter of de jongeren ook bewust zijn van de gebruiksvoorwaarden van Facebook.

14) Ik gebruik mijn echte naam op facebook.

Ja	18
Nee	1

Één leerling geeft aan niet zijn echte naam te gebruiken op Facebook. Dit is een fenomeen wat dat de laatste jaren meer en meer naar voor begint te komen. Het is belangrijk dat jongeren bewust worden van de gevolgen en hiervan. Facebook kan mensen dwingen om hun echte naam te gebruiken. Het is voor Facebook echter moeilijk dit bij iedereen te controleren.

15) Hoeveel uren per week zit je op Facebook?

0-2 uur	7
2-4 uur	4
4-6 uur	2
Meer	5

Een op de tien jongeren post dagelijks een statusupdate (11%), terwijl een vierde (26%) dit wekelijks doet en een derde maandelijks (33%). Onze studie onthult enkele verschillen in postgedrag op basis van gender en studieniveau. Meisjes posten frequenter een statusupdate dan jongens. Leerlingen uit het BSO posten frequenter dan ASO- en TSO/KSO-leerlingen. Dat blijkt uit onderzoek van de onderzoeksgroep MIOS (Media & ICT in Organisations & Society), verbonden aan het Departement Communicatiewetenschappen van de Universiteit Antwerpen (2013). Uit de enquête is naar voor gekomen dat de meeste leerlingen regelmatig op Facebook vertoeven.

16) Ik vind Facebook leuk omdat:

Ik met vrienden kan praten	17
Ik huiswerk kan uitwisselen	2
Ik leuke filmpjes kan bekijken	5
Ik mij verveel	5
Andere	0

Een aantal leerlingen hebben meerdere mogelijkheden ingevuld (29 antwoorden).

Jongeren maken ook gebruik van de digitale kanalen om over huiswerk te overleggen met klasgenoten. Dit wordt vooral via Facebook (78 procent) en per sms (75 procent) gedaan. Het online leerplatform van de school (22 procent) moet onderdoen. Dat blijkt uit het onderzoek Apestaartjaren (van Linc, Mediaraven en UGent 2014) Uit de resultaten blijkt dat de leerlingen vooral op Facebook vertoeven om met vrienden te praten en niet zozeer om huiswerk uit te wisselen. De reden hiervoor is dat de leerlingen die de enquête ingevuld hebben weinig huiswerk krijgen.

17) Hoeveel vrienden heb je op Facebook?

1-50	6
50-100	2
100-200	6
200-400	2
Meer dan 400	2

Ongeveer een op acht jongeren (12%) stelt dat ze minder dan 100 vrienden hebben op de sociale netwerksite die ze het meest gebruiken. Voor een derde (34%) schommelt de grootte van het vriendennetwerk tussen de 100 en de 300 vrienden. Een vierde (27%) heeft tussen de 300 en 500 contacten op hun vriendenlijst. Zo'n 21% claimt meer dan 500 contacten te hebben. Dat blijkt uit recent onderzoek van de onderzoeksgroep MIOS (Media & ICT in Organisations & Society), verbonden aan het Departement Communicatiewetenschappen van de Universiteit Antwerpen (2013). De studie toont aan dat het aantal contacten toeneemt met de leeftijd van tieners.

De gegevens die uit onze enquête naar voor zijn gekomen sluiten deels aan bij de gegevens uit het onderzoek. We zien wel dat er een groot aantal leerlingen aangeeft minder dan 50 vrienden te hebben. Dit is in ons onderzoek het de grootste groep terwijl in het onderzoek van de universiteit Antwerpen de kleinste groep representeert.

18) Praat je op Facebook met mensen die je in het echt niet kent?

Ja	7
Nee	11

Vier op de tien tieners (38%) stellen nooit te surfen naar profielen van gebruikers die niet op hun vriendenlijst staan, 36% doet dit maandelijks, 19% wekelijks en 6% dagelijks. Oudere tieners gaan actiever en frequenter op zoek naar profielen van andere profielgebruikers. Voor een meerderheid van jongeren bieden sociale netwerksites ook mogelijkheden om buiten hun vriendenkring op zoek te gaan naar anderen waarmee ze iets gemeenschappelijk hebben. Dat blijkt uit recent onderzoek van de onderzoeksgroep MIOS (Media & ICT in Organisations & Society), verbonden aan het Departement Communicatiewetenschappen van de Universiteit Antwerpen (2013).

Zeven leerlingen geven aan dat ze wel eens praten met onbekenden op Facebook. In het begin waren we verschrokken van dit gegeven omdat dit toch een groot percentage is. Achteraf gezien komen deze gegevens goed overeen met gegevens die naar boven zijn gekomen in andere onderzoeken.

19) Als je ruzie hebt met iemand, wat doe je dan?

Ik praat op Facebook met iemand	6
Ik praat in het echte leven met iemand	7
Ik negeer de persoon met wie ik ruzie heb	10
Andere	0

Een aantal leerlingen hebben meerdere mogelijkheden ingevuld (23 antwoorden). Uit deze resultaten kunnen we afleiden dat er nog altijd veel conflicten op het internet worden uitgesproken.

Tien leerlingen geven aan dat ze de persoon negeren met wie dat ze ruzie hebben. Men kan hieruit concluderen dat de leerlingen in kwestie het moeilijk hebben met het omgaan met conflicten. Wij vinden het dan ook belangrijk om jongeren te leren hoe dat ze op een gepaste manier ruzie kunnen maken en discussiëren. Door deze kennis over te dragen aan de leerlingen gaan zij in de toekomst beter kunnen omgaan met conflicten.

20) Ik deel mijn geheimen online mee

Nooit	18
Meestal niet	0
Meestal wel	1
Altijd	0

Wat het delen van persoonlijke gegevens betreft, stellen we vast dat negen op de tien jongeren (95%) zeggen dat ze hun echte identiteitsgegevens meedelen (bv. voornaam, familienaam). Ongeveer de helft (46%) deelt het gsm-nummer mee en iets meer dan zes op tien (64%) hun woonplaats. Een meerderheid van de jongeren beperken de toegang tot deze profielinformatie tot hun vrienden. Meisjes springen duidelijk voorzichtiger om dan jongens met het vrijgeven en toegankelijk maken van persoonlijke informatie. Dat blijkt uit onderzoek van onderzoeksgroep MIOS (Media & ICT in Organisations & Society), verbonden aan het Departement Communicatiewetenschappen van de Universiteit Antwerpen (2013).

Één leerling geeft aan dat hij/ zij geheimen online meedeelt met anderen. Wij vinden dit een goede uitkomst maar zijn tevens toch bezorgd over die ene leerling. Wij hebben de indruk dat leerlingen nog onvoldoende de gevolgen van zijn daden kent. Leerlingen geven zelf ook aan dat ze het moeilijk vinden om hun Facebookprofiel te beveiligen. Onder deel 2.7 hebben we een stappenplan gemaakt over hoe dat je je facebookprofiel het best kan beveiligen.

21) Heb je al gemerkt dat iemand iets slechts over jou zegt op Facebook?

Ja	4
Nee	15

Eén op de zes jongeren (16%) is al het slachtoffer geweest van cyberpesten op profielsites. Meisjes stellen meer het slachtoffer geweest te zijn van cyberpesten dan jongens (♀ 19% versus ♂ 13%). Het slachtofferschap is meer aanwezig bij BSO-leerlingen (23% versus 20% TSO/KSO en 13% ASO). Meisjes en jongens zijn even vaak getuige geweest van cyberpesten op sociale netwerksites. Zo'n 51% van de jongeren meent al een vorm van cyberpesten gezien te hebben op een sociale netwerksite. Dit komt meer voor bij BSO (60%) dan bij TSO/KSO (53%) en ASO (49%). Dat blijkt uit een onderzoek van onderzoeksgroep MIOS (Media & ICT in Organisations & Society), verbonden aan het Departement Communicatiewetenschappen van de Universiteit Antwerpen (2013).

De resultaten die naar voor gekomen zijn uit de enquête sluiten aan bij de resultaten uit het onderzoek van onderzoeksgroep Mios. Vier van de vijftien leerlingen geeft aan al eens in contact te zijn gekomen met pestberichten op Facebook. Dit komt ongeveer overeen met de 16 procent van uit het onderzoek van onderzoeksgroep Mios.

22) Ik vertel al eens mijn wachtwoord door aan mijn beste vriend(in)

Nooit	17
Meestal niet	1
Meestal wel	0
Altijd	1

Het wachtwoord vertellen aan je ouders kan geen kwaad, aan een vriend(in) echter wel. Wie vandaag een beste vriend(in) is, is dit morgen misschien niet meer. De resultaten die naar voor gekomen zijn uit de enquête zijn zeer positief. Er is maar één leerling die zijn/haar wachtwoord doorvertelt aan een vriend(in).

23) Ik gebruik een wachtwoord dat niemand kan raden.

Nooit	8
Meestal niet	1
Meestal wel	2
Altijd	8

Een goed beveiligd wachtwoord hebben is zeer belangrijk. Uit de resultaten die naar voor gekomen zijn uit het onderzoek is gebleken dat leerlingen dit niet belangrijk vinden. Acht van de 19 leerlingen heeft maar een goed beveiligd wachtwoord volgens de enquête, dit is veel te weinig. Jongeren kennen maar zelden het belang van een goed wachtwoord. Onder deel 2.7 staan een aantal tips vermeld over hoe dat men een goed wachtwoord kan maken.

24) Waarom zou iemand cyberpesten volgens jou?

Om stoer te willen zijn	19
Omdat de pester dit fijn vindt	3
Omdat de pester zich niet goed in zijn vel voelt	1
Omdat de pester zelf ooit gepest is geweest	7
Andere	1

Voorbeeld van andere: "omdat ze jou niet moeten" Een aantal leerlingen hebben meerdere mogelijkheden ingevuld (31 antwoorden). De resultaten die naar voor gekomen zijn bij deze vraag zijn interessant. Iedere leerling die we ondervraagd hebben zegt dat iemand pest om stoer te willen zijn. Een pester pest niet omwille van één specifieke reden maar is meestal een kluwen van verschillende factoren. Zeven leerlingen denken ook dat een pester zelf ooit gepest is geweest.

3.4 Methodiek

Voor het uitwerken van de methodiek is er gekozen om een bestaand spel te gebruiken wat dat ooit op mijn stageplaats gemaakt is. In het verleden heeft dit spel al positieve resultaten teweeggebracht dus we hoopten dat we die nu ook konden realiseren. We hebben er wel voor gekozen om het spel wat te vernieuwen door een aantal nieuwe situaties te ontwikkelen. Op die manier hebben we er voor geopteerd om het spel up to date te houden. Deze methodiek hebben wij bij drie klassen uitgewerkt. (OV2 C, OV2 D en OV2 E) Op voorhand hebben we mondeling de toestemming gevraagd aan de desbetreffende leerkrachten. De leerlingen werkten samen in teams van twee of drie. (afhankelijk van het aantal leerlingen in de klas) Het cyberpestpraatspel heeft bij elke klas een uur in beslag genomen. In bijlage vijf is een foto terug te vinden van het spelbord.

3.4.1 Doel van het spel

Het Cyberpestpraatspel nodigt op een speelse manier uit om over cyberpesten te praten. Het draagt ook bij om sociale vaardigheden m.b.t. cyberpesten te ontwikkelen. De vaardigheden zijn opgesplitst in vier rubrieken die op het spelbord vermeld staan met vier verschillende kleuren. Er zijn vier verschillende vaardigheden terug te vinden in het spel, nl.: denken en voelen, rollenspelen, inzichtvragen en stellingen.

De vier rubrieken zijn:

- DENKEN EN VOELEN (GEEL)

De spelers krijgen in deze rubriek situaties te lezen waarbij ze moeten vertellen wat ze hierover denken en hoe ze zich bij zo een situatie zouden voelen. Er zijn prenten om hen te helpen met het verwoorden van hun gevoel.

- ROLLENSPEL (BLAUW)

De spelers krijgen in deze rubriek een situatie te lezen waarbij ze een rollenspel moeten spelen. Men krijgt hierin te maken met een aantal concrete (probleem)situaties, waarin bepaalde oplossingen gezocht moeten worden en waarin men zich weerbaar moet opstellen.

- INZICHTSVRAGEN (GROEN)

De spelers krijgen in deze rubriek een aantal kennisvragen die handelen over thema's internet, GSM, vormen van cyberpesten, wat doen bij cyberpesten, e.d. Op deze manier kan men de spelers op een speelse manier wat kennis i.v.m. cyberpesten bijbrengen.

- STELLINGEN (ROOD)

De spelers krijgen in deze rubriek een aantal stellingen te lezen waar ze hun eigen mening over moeten uiten. Ook wordt er aan een andere medespeler gevraagd om zijn/haar mening hieromtrent weer te geven. Men komen kan zo komen tot een discussie.

3.4.2 Benodigdheden

- Spelbord
- 2 dobbelstenen
- Pionnen
- Opdrachtkaartjes

3.4.3 Spelregels

Bij de aanvang van het spel mogen alle spelers hun pion op het vakje 'start' plaatsen. Om de beurten gooien we met de dobbelsteen, wie het hoogste gooit mag beginnen. Daarna wordt er met de wijzers van de klok mee gespeeld. De spelers gooien nu om de beurt met de dobbelsteen en verplaatsten hun pion het aantal vakjes dat overeen komt met het aantal ogen op de dobbelsteen. Nadat de speler zijn pion heeft verplaatst neemt hij een kaartje van dezelfde kleur als zijn vakje waar hij nu op staat. De speler leest de opdracht voor en voert deze uit. (Met uitzondering van de kennisvragen, want onder aan het kaartje staan de juiste antwoorden vermeld) De groep mag beoordelen of de speler zijn opdracht goed heeft uitgevoerd, bij discussie beslist de begeleider of deze opdracht al dan niet goed is uitgevoerd. Tot slot zijn er nog een aantal "speciale vakjes" op het spelbord:

- De vakjes met deze aanduiding << wil zeggen dat men 2 plaatsen moet terug gaan.
- Het vakje met deze aanduiding > wil zeggen dat men 1 extra opdracht moet maken
- Het vakje met de aanduiding 'Terug naar start' wil zeggen dat je terug naar start moet gaan

Het spel is gedaan als alle spelers het vakje 'einde' hebben bereikt of als de afgesproken speluur is afgelopen.

3.4.4 Situaties

Hieronder volgt een opsomming van een aantal situaties, opgedeeld in de vier rubrieken. Er is voor gekozen om maar een aantal situaties weer te geven. De reden hiervoor is dat de opsommingslijst anders te lang werd.

Denken en voelen

- Je wordt dag in dag uit gepest op school, nu gaan ze je ook nog eens pesten op Facebook. Hoe voel je je hierbij, wat denk je?
- Een vriend komt je vertellen dat hij op Facebook gepest wordt. Hoe ga je hierop reageren? Hoe voel je je hierbij?

- Je bent aan het chatten op Facebook met een onbekende. Hij vraagt of je jezelf wil uitkleden voor de webcam. Hoe ga je hierop reageren? Hoe voel je je hierbij?
- Je staat op afwezig in Facebook, omdat je met rust gelaten wil worden. Iemand begint tegen jou te praten. Wat denk je? Wat doe je? Hoe voel je je hierbij?
- Je zit op Facebook en je ziet dat een vriend van je iemand begint uit te schelden. Wat vind je hiervan? Wat zou je reactie zijn?
- Je meld je aan op Facebook en opeens merk je dat er mensen dingen hebben gepost over jou. Er staat dat je een lelijke puistenkop bent. Wat denk je hiervan? Wat zou je reactie zijn?

Stellingen

- Mijn beste vriend kent mijn wachtwoord van mijn Facebook account.
- Ik vind het niet erg als mijn ouders meekijken als ik op Facebook zit.
- Je beste vriend vertelt aan je dat hij gepest word op Facebook. Dit is klikken.

Rollenspelen

- Je word gecyberpest via Facebook, hierin zeggen de pesters tegen jou dat ze je morgen aan de schoolpoort zullen afranselen. De volgende morgen staan deze mensen je op te wachten aan school. Speel deze situatie na met enkele medespelers.
- Je ziet een naaktfoto van je beste vriendin op Facebook staan. Vertel dit haar.
- Kies een medespeler: een vriend beschuldigt je dat je zijn Facebook account gehackt hebt. Dit is niet waar, probeer je te verdedigen.
- Kies een medespeler: je vriend vraagt je om samen met hem de profielpagina van iemand vol te schelden. Jij wil dit niet maar je vriend blijft aandringen. Hoe reageer je hierop? Speel deze situatie.

Vragen

- Kan je op Facebook je profielpagina zo instellen dat niet iedereen het kan lezen? (ja je kan je privacyinstellingen aanpassen zodat niet iedereen je profielpagina kan bekijken).
- Bestaat er een programma waarmee ouders alles kunnen zien wat hun kinderen op de computer Doen? (Ja, dat bestaat, dit is namelijk monitoring).

- Kan je een virus op je PC binnenkrijgen via Facebook? (Ja, door op een link te klikken waarachter een virus zit).
- Kan je op Facebook een log van je gesprekken bijhouden? (Ja, je kan dit instellen bij je berichten. Of door een programma op je PC te zetten)
- Hoe vaak komt cyberpesten voor? (61,9 % van de jongeren heeft te maken met cyberpesten).

3.5 Nameting

Voor de nameting hebben we niet gekozen om opnieuw een enquête af te nemen maar wel om een klasgesprek te voeren. Op voorhand hebben we vijf doelstellingen geformuleerd die we wilden bereiken door het uitvoeren van de nameting:

- 1) Leerlingen leren een onderscheid maken tussen pesten en plagen en zien dat dit voor iedereen verschillend kan zijn.
- 2) Leerlingen leren de ernst van een cyberpestprobleem inschatten en de gevolgen voor de slachtoffers.
- 3) Leerlingen laten nadenken over oplossingsstrategieën in verband met cyberpesten.
- 4) Leerlingen zich bewust laten worden van de grenzen van anderen.
- 5) Leerlingen zich bewust laten worden van de eigen grenzen.

Elk klasgesprek heeft een lesuur van 50 minuten in beslag genomen. Nadat we een aantal situaties besproken hebben en het klasgesprek er bijna op zat, hebben we telkens aan de leerlingen gevraagd hoe ze dit klasgesprek ervaren hadden.

3.5.1 Werkwijze

De begeleider zet de leerlingen in een grote kring of schik de klas zodanig dat iedereen elkaar kan zien. Deel aan elke leerling vier 'grenzen kaarten' uit:

- Deze situatie vindt men OK (groen)
- Hier voelt men me zich wat ongemakkelijk bij maar ook niet meer dan dat. (geel)
- Dit vind men eigenlijk te ver gaan, maar men reageert niet omdat...(oranje)
- Dit is echt pesten ! men reageert door...(rood)

De begeleider legt aan de leerlingen onderstaande situaties voor. Vraag de leerlingen om de grenskaart op te steken die voor hen op deze situatie van toepassing is. Het is hierbij belangrijk dat iedereen op hetzelfde moment zijn kaartje omhoog steekt. Dit is om sociaal wenselijke antwoorden te vermijden.

Als iedereen een kaartje opgestoken heeft, gaan de begeleider de kring rond en vragen we aan een aantal leerlingen naar hun motivaties om dat specifieke bordje op te steken. Vervolgens geeft de begeleider zijn argumenten mee over de situatie. Als leerlingen zich op basis van de gehoorde argumenten bedenken, mogen ze hun bordje wisselen. Vraag deze leerlingen zeker waarom ze hun mening herzien.

Een aantal van onderstaande situaties zijn tweeledig. Ze beschrijven eerst een 'real life'-gebeurtenis. Laat leerlingen eerst hun mening over deze situatie vormen. Leg hen daarna de tweede fase, de 'online' component voor. Verandert hun inschatting van de situatie? Waarom? Er zijn geen verkeerde antwoorden. Ieder heeft zijn eigen mening en zijn eigen grenzen. Deze kunnen niet verkeerd zijn. Het wijst vooral op de verscheidenheid van mensen in hun omgang met grenzen. Door jongeren hierop te wijzen, worden ze zich meer bewust van hun eigen grenzen en die van anderen.

3.5.2 Situaties

Tijdens de speeltijd hebben Thomas en Ruben zich een krik gelachen. Heel stilletjes zijn ze de jongenstoiletten ingeslopen. Ruben heeft Thomas een zetje gegeven zodat deze over de deur van het toilet waar Stijn opzat, kon kijken. Snel heeft Thomas met zijn gsm ook een foto gemaakt van de verschrikt kijkende Stijn.

Deel 2: Thomas stuurt de foto onmiddellijk met zijn gsm naar zijn Facebookprofiel en tagt Stijn in de foto.

Jolien en Emma zijn beste vriendinnen. Of beter... waren beste vriendinnen. Want sinds Emma met Jolien haar lief gaan lopen is, is het oorlog tussen die twee. Jolien zint op wraak. Toen ze nog beste vriendinnen waren, heeft Emma haar eens haar paswoord toevertrouwd. 'Bono'... pfff... de naam van haar hond. Dat had Jolien zelfs zelf kunnen verzinnen. Jolien logt met het paswoord Bono in op het e-mailaccount van Emma. Ze schrijft een e-mail naar Emma's lief waarin ze hem zegt dat hun relatie voorbij is. Ze somt een hele lijst van zijn slechte kwaliteiten op en vertelt dat ze hem nooit graag gezien heeft. Getekend: Emma. Dat zal haar leren!

Afgelopen week heeft Bert de computer van Tom gehackt. Al de muziek en schoolopdrachten die Tom op zijn computer had staan zijn verwijderd. Hij krijgt honderden spam-mails binnen en kan niet meer op het internet. Tom durft geen verdere stappen ondernemen want hij heeft geen enkel idee wie dat dit gedaan heeft.

Lisa heeft een handicap. Ze zit een rolstoel, maar dat is voor niemand een probleem. De school heeft de nodige aanpassingen gedaan, ze zit op rolstoelbasketbal en heeft heel veel vrienden en vriendinnen. Ze heeft ook een Facebookprofiel, waar ze, net als iedereen, foto's van zichzelf post. In haar rolstoel uiteraard! Want Lisa schaamt zich niet voor haar handicap. Het is gewoon hoe ze is. Wanneer ze op een avond inlogt op haar profiel, merkt ze dat er een nieuwe post van hey_you68 is in haar gastenboek. "Jij bent genetisch minderwaardig. Jij bent inferieur. Te lui om te lopen." Lisa antwoordt "je weet niet wat je zegt! Je kent me niet eens. Stop met mij lastig te vallen!" Een uur later heeft hey_you68 alweer geantwoord: "Ik stop nooit. Voor jou zou ik zelfs gas bij geven."

Michiel is, om het zacht uit te drukken, niet bij de magerste jongens van de klas. Hij eet gewoon te graag en sport niet graag genoeg. Michiel vindt dat zelf helemaal geen probleem. Hij lacht er zelfs zelf een beetje mee. Zijn klasgenoten noemen hem 'Dikke', maar Michiel lijkt dit niet echt erg te vinden.

Deel 2: Sarah krijgt van haar nichtje een grappige foto doorgestuurd van een dikke pinguïn die op zijn rug gevallen is en niet meer recht geraakt. De foto doet haar aan Michiel denken. Ze drukt op Forward en zendt de foto naar haar klasgenoten, met als onderwerp 'wat er zou gebeuren als Michiel omvalt...'

De nieuwe lerares GASV, mevrouw Hendrickx, is echt een trut. Ze is super streng. Je mag in de klas geen kik geven of je krijgt al straf. Haar toetsen en taken zijn veel te moeilijk en iedereen is altijd gebuisd. Iemand van de klas heeft op Facebook een fanpagina 'Hendrickx de GASV-kip' aangemaakt. Op het profiel staan bewerkte foto's van mevrouw Hendrickx en een filmpje waarin iemand haar nadoet. Iedereen van de school heeft een uitnodiging gekregen om fan te worden van deze pagina.

Amber heeft op de speelplaats de brooddoos van Charlotte afgenomen. Ze gooit hem naar Julie, die hem dan weer doorspeelt naar Kevin. Gedurende zeker 5 minuten wordt de brooddoos van de ene naar de andere gegooid. En Charlotte maar heen en weer lopen om te proberen de brooddoos terug te pakken te krijgen.

Deel 2: Kevin heeft het hele gebeuren gefilmd met zijn gsm. 's Avonds mailt hij het filmpje door naar Amber, Charlotte en Julie.

Eline en Laura hebben vlamme ruzie gehad vandaag op de speelplaats. Eline schold Laura uit voor alles wat lelijk was en Laura riep even hard terug. De ruzie was ook lang niet bijgelegd toen de schoolbel rinkelde. 's Avonds logt Laura in op Facebook. Nog geen twee minuten later, begint Eline een gesprek. Ze scheldt Laura opnieuw uit voor rotte vis en dreigt ermee haar de volgende dag op school wel eens een lesje te leren.

Julie en Robin zijn echt smoorverliefd. Om de boel wat pikanter te maken, neemt Julie met haar gsm een uitdagende bijna-naaktfoto van zichzelf en sms't die naar Robin. Robin is erg onder de indruk. Hij wist dat hij een knappe vriendin had, maar op deze foto is ze echt net een fotomodel! Hij is best trots en om wat te pronken met zijn knappe vriendin, stuurt hij de foto door naar vier van zijn beste vrienden.

Dimitri wordt gepest in de klas. Hij krijgt gedurende de hele dag verwijten naar zijn hoofd gegooid. Het gaat zelfs al zo ver dat er een aantal klasgenoten meermaals zijn geld gestolen hebben. Zijn vriend Toon is hiervan op de hoogte en vindt dat Dimitri hier iets aan moet doen. Zo kan het echt niet verder, dit is de druppel die de emmer doet overlopen! Dimitri wil echter geen stappen ondernemen. Hij vindt dat het toch geen nut heeft. De pesterijen zouden toch alleen maar verder gaan.

3.6 Conclusie

Bij het uitwerken van de enquête, methodiek en nameting zijn er een aantal conclusies naar boven gekomen. Dit zowel op het vlak van de leerling als ook een aantal werkpunten die we mee kunnen nemen naar de toekomst. Hieronder gaan we deze conclusies bespreken.

3.6.1 Enquête

Het maken van de enquêtes is vlot verlopen. We hebben hierbij hulp gekregen van zowel eindwerkbegeleidster als stagementor. Het afnemen van de enquêtes is ook vlot verlopen. De leerlingen hebben heel goed meegewerkt en zich goed aan de afspraken gehouden. Bij het verwerken van de enquêtes zijn we echter op een aantal problemen uitgekomen.

Er waren verschillende leerlingen bij die de instructies achteraf gezien niet goed begrepen hadden. Sommige leerlingen hadden mogelijkheden aangeduid terwijl dit niet nodig was. (zie vraag 5, 6, 7 en 9 van verwerking van de enquête)

De vraag is nu echter: hoe is dit kunnen gebeuren? De vragen zijn telkens mondeling overlopen en als een leerling een probleem had dan mocht hij/zij die altijd stellen. De enquête is zoals eerder gezegd in samenwerking met onze stagementor ontwikkeld. De reden hiervan is om er op die manier voor te zorgen dat het taalgebruik aansloot bij die van de doelgroep. We zijn van mening dat we binnen deze stap een aantal fouten hebben gemaakt. De vragen bij de enquêtes waren goed omschreven maar bij de mondelinge toelichting hebben we een fout begaan. We zijn er vanuit gegaan dat de doelgroep beter was in het beheersen van de taal dan achteraf gezien. Er waren verschillende leerlingen bij die moeite hebben met lezen en schrijven en daardoor misschien de vraag verkeerd geïnterpreteerd hebben. Hierdoor zijn er verkeerde interpretaties van woorden gebeurd. We hebben geprobeerd om ons taalgebruik zoveel mogelijk aan te passen aan de doelgroep maar achteraf zijn we hierin minder geslaagd dan gehoopt. We willen het absoluut niet laten overkomen alsof de enquête een mislukking is geweest, niets is minder waar. Hetgene wat we wilden bereiken is ons ook daadwerkelijk gelukt. We hebben voldoende gegevens verzameld waar we aan de slag mee konden. Uit fouten maken leert men en we zijn er zeker van dat we hieruit onze lessen kunnen trekken voor in de toekomst.

3.6.2 Methodiek

Het voorbereiden van het cyberpestpraatspel is naar onze mening goed verlopen. We zijn hierbij goed begeleid geweest door onze stagementor. Het toepassen van het cyberpestpraatspel is vlot verlopen. De leerlingen hebben zich goed aan de regels gehouden en we hadden de indruk dat ze het een interessant en leerrijk spel vonden. Achteraf hebben de leerlingen dit zelf ook aangegeven dat ze dit vonden. Bij het uitwerken van de methodiek zijn er een aantal interessante vaststellingen naar voor gekomen.

Zo hebben de Leerlingen het moeilijk om te zien wat dat het verschil is tussen pesten en plagen. Iets kan voor iemand plagen zijn terwijl dit voor een andere persoon pesten is. Met dit feit hebben ze veel problemen. Dit is een werkpunt wat dat we zeker meenemen met het oog op onze nameting.

Een ander punt wat dat heel duidelijk naar voor is gekomen is dat de leerlingen zich in het algemeen beter moeten leren beschermen op het internet. Ze zijn zich niet bewust van de gevaren over wat er fout zou kunnen lopen als iemand je internetgegevens heeft. Bijna alle leerlingen hebben een facebookprofiel en zitten hier dagelijks op. Zij weten echter onvoldoende hoe dat ze hun account moeten beschermen. We zijn dus ook van mening dat op dit gebied er nog heel wat werk aan de winkel is voor de leerlingen.

Een ander feit wat ons opgevallen was is dat alle leerlingen zeggen dat pesten slecht is, dit niet leuk is, maar toch zijn er leerlingen bij die dit bij anderen doen. Hoe kan dit? Sociaal wenselijk antwoorden? Of zouden de leerlingen niet doorhebben dat hun gedrag pestgedrag is? We hebben dit besproken met onze stagementor en zij is van mening dat beide mogelijkheden mogelijk zijn.

Deze punten nemen we mee voor onze nameting om er op die manier voor te zorgen dat leerlingen hierover beter geïnformeerd geraken.

3.6.3 Nameting

Het afnemen van de meting is naar onze mening in totaliteit goed verlopen. Nadat we het klasgesprek in de eerste klas uitgevoerd hadden, zijn we tot een vaststelling gekomen. Tot toen maakten we gebruik van vier soorten kaartjes zoals in deel 3.4.1 beschreven staat. We kwamen tot de vaststelling dat het voor de leerlingen moeilijk was om bij iedere situatie te kiezen uit vier kleuren. We hadden hierbij onvoldoende aandacht geschonken aan het feit dat dit misschien een probleem zou zijn voor onze doelgroep. We hebben dit toen besproken met onze stagementor en zij zei dat het beter was om met drie kleuren te werken in plaats van met vier. Vanaf het tweede klasgesprek hebben we ook gebruik gemaakt met drie kleuren en hebben we de oranje kleur weg gelaten (onder deel 3.5.1 staat de betekenis omschreven van deze kleur). Dit was een goede beslissing want we kregen de indruk dat dit voor de leerlingen veel gemakkelijker was.

Op voorhand hadden we een aantal doelstellingen geformuleerd die we wilden bereiken met ons klasgesprek. Achteraf gezien kunnen we concluderen dat we het merendeel van deze doelstellingen gerealiseerd hebben. We gaan nu per doelstelling bespreken of we deze ook daadwerkelijk gerealiseerd hebben met onze nameting.

- 1) Leerlingen leren een onderscheid maken tussen pesten en plagen en zien dat dit voor iedereen verschillend kan zijn: een aantal leerlingen kunnen al goed aangeven wat het verschil is tussen pesten en plagen. Het merendeel van de leerlingen weet dit nog niet en kunnen dit ook niet linken aan de praktijk. Tijdens het uitwerken van de methodiek is ons nog een interessant bijkomend feit naar voor gekomen. Zo hebben de leerlingen het heel moeilijk om in te zien dat ruzie maken en pesten iets verschillend is. De meeste respondenten vonden dat ruzie maken met iemand hetzelfde is als iemand pesten. Dit vonden wij een interessant gegeven maar tevens ook een verontrustend gegeven.
- 2) Leerlingen leren de ernst van een cyberpestprobleem inschatten en de gevolgen van cyberpesten: de leerlingen kennen de ernst van het probleem wel maar toch komen pestsituaties in realiteit nog vaak voor bij de leerlingen. Een verklaring hiervoor is dat de leerlingen de gevolgen van hun eigen gedrag maar moeilijk kennen.
- 3) Leerlingen laten nadenken over oplossingsstrategieën: de leerlingen weten één voor één goed wat ze moeten doen bij een pestprobleem. Zij geven aan dit onmiddellijk te melden aan een leerkracht of aan een leerlingenbegeleider. De leerlingen weten dat ze terecht kunnen bij de politie indien dit nodig zou zijn.
- 4) Leerlingen zich bewust laten worden van de grenzen van anderen: door de nameting begonnen de leerlingen in te zien dat iedereen anders reageert op dezelfde situatie. Dit was hetgeen wat dat we wilden bereiken met de nameting. We hadden de indruk dat ze daar tot op heden nog niet op de hoogte van waren.
- 5) Leerlingen zich bewust laten worden van de eigen grenzen: We hebben de leerlingen proberen duidelijk te maken dat ze moeten aangeven wanneer iemand anders de eigen grenzen overtreedt. Dit is geen gemakkelijke opdracht voor de leerlingen maar dat ze op de hoogte zijn hiervan is al een hele vooruitgang.

3.6.4 Aanbevelingen

Uit het onderzoek zijn tal van resultaten naar voor gekomen. Hieronder geven we aanbevelingen voor verschillende partijen die men vanuit het onderzoek kan concluderen.

3.6.4.1 Ouders

De hedendaagse jeugd is opgegroeid met internet en kent in veel gevallen meer over ICT (Informatie- en communicatietechnologie) dan hun ouders. Het is voor de ouders dan ook niet altijd gemakkelijk om te weten wat hun kind doet op het internet. Toch kunnen ouders een belangrijke rol spelen in het voorkomen van cyberpesten.

Uit de enquête is naar voor gekomen dat 12 van de 19 respondenten op hun kamer op het internet surfen. Hierdoor zijn ouders vaak niet op de hoogte dat hun kind in aanraking komt met cyberpesten. Dit probleem kan men verhelpen door ervoor te zorgen dat de kinderen enkel en alleen in een publieke plaats op internet kunnen surfen. De woonkamer is een ideale plaats hiervoor. Hier passeren op regelmatige basis personen waardoor dat een kind meer op zijn hoede is. Het kind kan gecontroleerd worden waardoor de kans op cyberpesten verlaagd wordt.

Uit het onderzoek is naar voor gekomen dat de leerlingen moeten leren om zich beter te beveiligen op het internet. Als ouders zich hierover beter kunnen informeren kunnen zij deze boodschappen aan de kinderen doorgeven. Zo geeft de organisatie Veilig Online (een initiatief van de Gezinsbond in samenwerking met Child Focus) jaarlijks verschillende vormingen over hoe men als ouder, het kind het best kan beschermen op het internet.

Uit de nameting is naar voor gekomen dat de leerlingen het verschil tussen ruzie maken en pesten maar moeilijk van elkaar kunnen onderscheiden. Ouders kunnen hier een belangrijke rol in spelen. Zij kunnen namelijk het verschil hiertussen duidelijk maken. Een kind leren hoe dat hij/zij op een gepaste wijze moet leren omgaan met leeftijdsgenoten is een heel belangrijke eigenschap om er voor te zorgen dat er geen pestgevallen gaan ontstaan.

3.6.4.2 Jongeren

Het belangrijkste resultaat dat naar voor gekomen is uit ons onderzoek waar men aanbevelingen aan kan koppelen voor jongeren, is het feit dat jongeren beter hun profielen moeten beveiligen op het internet. Veel jongeren kennen de gevolgen niet wat er kan gebeuren als een profiel niet goed beveiligd is. Als jongeren hun internetprofielen zoals Facebook, Twitter of Hotmail beter gaan beveiligen, dan hebben zij veel minder kans om in aanraking te komen met cyberpesten. Jongeren moeten geen vergaande maatregelen treffen om hun internetprofielen te beveiligen. Een goed wachtwoord hebben is al een stap in de goede richting.

Bij het uitwerken van de methodiek is naar voor gekomen dat sommige leerlingen niet inzien dat hun gedrag pestgedrag is. Een belangrijk aandachtspunt wat men hierbij kunnen meegeven aan de jongeren is dat alles wat men niet fijn vindt dat bij hem/haar gedaan wordt, men ook niet bij anderen moet doen. Als de jongeren dit gegeven in het achterhoofd houden, dan gaan er minder peestsituaties optreden.

3.6.4.3 Leerkrachten

Leerkrachten spelen een belangrijke rol in het voorkomen van pesten en cyberpesten. De meeste gevallen van pesten gebeuren of beginnen namelijk op school.

Uit het onderzoek is naar voor gekomen dat leerlingen het verschil tussen ruzie maken en pesten moeilijk inzien. Leerkrachten kunnen hierbij een belangrijke rol spelen. Ten eerste

kunnen zij klasgesprekken voeren om er op die manier er voor te zorgen dat leerlingen de verschillen goed kennen. Ten tweede kunnen zij net als de ouders de leerlingen proberen aan te leren hoe dat ze op een gepaste wijze ruzie moeten uitpraten. Wanneer men het onderscheid kan maken tussen ruzie maken en pesten, dan gaan hierdoor minder peestsituaties ontstaan. Leerlingen denken namelijk te veel dat een situatie een peestsituatie is terwijl dit gewoonweg een kleine ruzie is.

Uit het klasgesprek blijkt dat de leerlingen het moeilijk hebben om bewust te worden van de eigen grenzen, alsook de grenzen van anderen. leerkrachten kunnen hierop inspelen in de vorm van een klasgesprek. Hoe meer er gesproken wordt over het feit dat voor iedereen de grenzen anders liggen, hoe beter leerlingen hiervan op de hoogte gaan zijn waardoor er meer verdraagzaamheid ontstaat. Wanneer er meer verdraagzaamheid is tussen leerlingen, gaan er ook minder peestsituaties voorkomen.

3.6.4.4 Overheid

De overheid speelt ook een belangrijke rol om het aantal cyberpestgevallen te reduceren.

Door het uitvoeren van dit onderzoek komt tot uiting dat meer onderzoek aangewezen is in verband met cyberpesten bij deze doelgroep. Door het maken van het theoretisch kader van ons eindwerk is men op tal van onderzoeken over cyberpesten bij jongeren uit het reguliere onderwijs gekomen. De leerlingen uit het buitengewoon onderwijs vallen hierbij dikwijls uit de boot. Verder onderzoek is aangewezen om er op die manier voor te zorgen dat leerlingen bewuster worden van de gevolgen van cyberpesten.

Met dit onderzoek werd nagestreefd om een attitudeverandering na te streven bij de leerlingen. Een manier waarop de overheid een attitudeverandering kan nastreven is door meer en gerichtere opleidingen te geven aan scholen. Wanneer leerkrachten beter geïnformeerd zijn over het thema cyberpesten kunnen zij hierop anticiperen en deze boodschap doorgeven aan leerlingen. Op die manier gaan er minder peestsituaties voorkomen.

3.6.4.5 stageplaats

De stageplaats speelt een belangrijke rol in het verminderen van pesten en cyberpesten.

Uit het onderzoek is naar voor gekomen wat het belang van de cel leerlingenbegeleiding is. De leerlingen zijn goed op de hoogte dat wanneer ze met een pestprobleem kampen, ze dit moeten melden bij leerlingenbegeleiding. Dit wijst op het goed beleid van de dienst. Een belangrijke taak van de dienst is het actueel houden van het thema. Om er voor te zorgen dat de leerlingen een duidelijker beeld krijgen over de eigen grenzen alsook de grenzen van anderen moet de dienst anticiperen. Dit kan de dienst doen door bijvoorbeeld de leerkrachten meer en beter te informeren over hoe dat ze in klas het best een cyberpestprobleem kunnen aanpakken. BuSO Zonneweelde heeft een pestactieplan

ontwikkeld. Dit plan beschrijft hoe dat de school omgaat met pestgevallen. In februari komt er een studiedag waarbij de leerkrachten hier verder over geïnformeerd worden.

De school kan ook tips geven aan ouders en deze meer betrekken bij de stappen die de school onderneemt in verband met cyberpesten. Zo kan de school bijvoorbeeld een handleiding maken voor ouders over hoe dat ze kunnen omgaan als er een pestprobleem ontstaan is bij hun kind.

Al deze stappen en aanbevelingen kunnen ervoor gaan zorgen dat het (cyber)pestpercentage zo miniem mogelijk blijft.

4 Hoofdstuk 4: kritische reflectie

Door het werken aan mijn eindwerk heb ik verschillende dingen bijgeleerd en dit zowel over praktische zaken als ook over mezelf.

In bepaalde mate had ik al een beeld over de problematiek van cyberpesten. Ik wist dat het een nieuw fenomeen was, maar door me verder te verdiepen heb ik mijn kennis hierover kunnen verbreden. Het heeft mezelf ook tot nadenken gezet. Met het uitwerken van mijn voormeting, methodiek en nameting hebben we er bij de leerlingen heel erg op gehamerd dat het zeer belangrijk is om je facebookprofiel correct te beveiligen. Ik heb zelf ook een facebookprofiel en stelde me zelf achteraf de vraag of mijn facebookprofiel goed beveiligd was. Ik veronderstelde dat dit wel zo was maar tot mijn verbazing was dit niet zo het geval. Mijn profiel was wel beveiligd, maar niet goed genoeg. Men denkt te weinig na over hoe belangrijk het is om een goed beveiligd account te hebben.

Cyberpesten is een fenomeen dat de laatste jaren sterk naar voor aan het komen is. Het gevaarlijke van cyberpesten is dat het anoniem kan gebeuren. Het is vaak moeilijk om te achterhalen wie de cyberpester is. Dit feit nodigt potentiële pesters eenvoudiger uit om personen via het internet of GSM te gaan pesten.

Met het onderzoek wilde ik een attitudeverandering teweegbrengen bij de leerlingen. Ik was er van bewust dat dit niet direct mogelijk zou zijn. Een attitudeverandering ontstaat niet plots, dit gebeurt geleidelijk. Ik wou dat de leerlingen bewuster werden van de problematiek van cyberpesten en naar onze mening is dit gelukt. Ik wilde cyberpesten bespreekbaar maken omdat we te horen hadden gekregen dat er in een aantal klassen cyberpestgevallen naar voor waren gekomen.

Het onderzoek omvat 19 respondenten uit respectievelijk drie verschillende klassen. Hierover was ik in het begin niet enthousiast. Ik vond dat 19 leerlingen heel erg weinig was om een onderzoek mee te doen. Ik kon mij niet voorstellen hoe dat het mogelijk was om een representatief onderzoek te kunnen ontwikkelen met 19 respondenten. Achteraf gezien ben ik blij dat we maar 19 respondenten onderzocht hebben. De reden hiervoor is dat ik hierdoor een veel beter contact heb kunnen opbouwen met de respondenten. Hierdoor ben ik meer te weten gekomen over de leerlingen in kwestie. De gesprekken met de leerlingen voelden heel vertrouwelijk aan en omdat ik telkens met een kleine groep aan de slag ging voelden de leerlingen zich beter op hun gemak waardoor ze meer open durfden praten. Ik wou een kwantitatief onderzoek doen maar ben achteraf tevreden dat ik een kwalitatief onderzoek verricht heb. Ik ben van mening dat het uitvoeren van een kwantitatief onderzoek niet aan te raden is bij de doelgroep uit het buitengewoon secundair onderwijs. Op die manier kijk je minder naar het individu en ik ben van mening dat een cliëntgerichte benadering noodzakelijk is bij de doelgroep van mijn onderzoek.

Uit het onderzoek is gebleken dat leerlingen slecht op de hoogte zijn in verband met het beveiligen van hun accounts op het internet.

Uit het onderzoek is ook naar voor gekomen dat de leerlingen niet goed op de hoogte zijn van wat cyberpesten inhoudt, alsook de eventuele gevolgen die dit kan veroorzaken.

Een ander punt dat naar voor gekomen is bij het onderzoek, is dat leerlingen problemen hebben met het verschil te zien tussen pesten en plagen. Het was voor de leerlingen ook niet duidelijk dat ruzie maken en pesten verschillend is.

De vraag die ik hierbij kan stellen is: is het de schuld van de leerlingen dat zij niet voldoende op de hoogte zijn hierover? Ik ben van mening dat dit niet enkel de schuld is van de leerling. Is het dan de schuld van de school in kwestie? Moeten zij hun beleid aanpassen om er op die manier voor te zorgen dat pesten en cyberpesten meer in de aandacht komt?

Misschien moeten de scholen dit inderdaad verwezenlijken maar ik ben van mening dat de overheid hier ook een rol in kan spelen. De overheid heeft een aantal vakoverschrijdende eindtermen (VOET) en ontwikkelingsdoelen (VOOD) geformuleerd. De VOET zijn voor in het reguliere onderwijs en de VOOD zijn voor in het buitengewoon onderwijs. Scholen moeten de VOET en de VOOD bereiken. Het schoolbeleid moeten deze VOET en VOOD meer gaan koppelen aan de thema's rond pesten en vooral aan de nieuwe vormen van pesten zoals cyberpesten. Door dit op te nemen kunnen we er naar mijn mening voor zorgen dat het thema pesten en cyberpesten meer aan bod komt in de scholen. Wanneer dit thema meer besproken wordt, ben ik van mening dat leerlingen zich beter bewust worden van wat pesten en cyberpesten inhoudt. Op die manier kunnen we er voor gaan zorgen dat leerlingen duidelijker het verschil gaan zien tussen plagen en pesten. Ik denk dat, als dit in de toekomst gerealiseerd zou kunnen worden, er dan veel minder pestgevallen zullen voorkomen.

De problematiek van cyberpesten komt frequent voor bij leerlingen uit het buitengewoon secundair onderwijs. Ik ben tot de vaststelling gekomen dat leerlingen uit het buitengewoon secundair onderwijs gevoeliger zijn voor cyberpesten en dat zij hier sneller mee in contact komen dan leerlingen uit het reguliere onderwijs. Door het opzoeken van informatie voor het theoretisch kader van mijn eindwerk ben ik tot de vaststelling gekomen dat er tot op heden weinig onderzoek verricht is geweest naar cyberpesten bij leerlingen uit het buitengewoon secundair onderwijs. Tot op heden zijn er wel al tal van onderzoeken verschenen over cyberpesten bij leerlingen uit het reguliere onderwijs. Ik ben dus ook van mening dat er in de toekomst meer onderzoeken moeten komen over pesten en cyberpesten bij leerlingen uit het buitengewoon secundair onderwijs omdat deze doelgroep gevoeliger is voor dit onderwerp. Ik ben er van overtuigd dat door meer onderzoek te verrichten men een duidelijker beeld krijgt over cyberpesten. Wanneer men een beter beeld heeft van cyberpesten kan men de doelgroep op een gepastere wijze benaderen. Op die manier kan men ervoor zorgen dat ook de jongeren een beter beeld krijgen over cyberpesten. Wanneer de jongeren een beter beeld krijgen van cyberpesten ben ik er van overtuigd dat het pestpercentage gaat dalen.

Ik merk op dat er doorheen de tijd een wijziging is ontstaan over het feit hoe personen omgaan met hun eigen privacy alsook met die van anderen. Vroeger, en dan spreek ik over een tiental jaren geleden, werd privacy als iets vanzelfsprekend beschouwd en werd dit strikt gerespecteerd. Als we dit gaan vergelijken met de hedendaagse tijd dan kan ik concluderen dat hier verschuivingen in ontstaan zijn. Ik ga dit aanduiden aan de hand van een voorbeeld wat ik zelf heb ervaren.

Zoals elk jaar heb ik ook dit jaar oudejaarsavond gevierd met mijn vrienden. Die bewuste avond zijn er een aantal foto's gemaakt. Toen ik de volgende dag mijn facebookprofiel opende vernam ik dat er verschillende foto's te zien waren voor al mijn vrienden. Deze foto's waren door een vriend van mij op Facebook geplaatst. Nu was er op de foto's niets schokkend te zien, maar dit heeft mij aan het denken gezet. Ik heb geen toestemming gegeven dat mijn vriend deze foto's van mij op facebook mocht plaatsen, maar toch heeft hij dat gedaan. Opmerkelijk hierbij is dat ik zelf ook al foto's op internet heb gezet van anderen zonder toestemming te hebben gevraagd. Dit gegeven heeft mij aan het denken gezet en ik kan concluderen dat dit een beangstigend feit is. De hedendaagse jeugd is onvoldoende op de hoogte wat de gevolgen kunnen zijn van dingen op het internet te posten zonder toestemming te hebben gevraagd. Dit gegeven kunnen we duidelijk linken aan cyberpesten. Hierbij wordt er ook geen rekening gehouden met anderen waardoor, de pester zijn gang kan gaan. Jongeren zijn onvoldoende op de hoogte welke gevolgen dit met zich mee kan brengen. Dit feit is ook duidelijk naar voor gekomen in mijn onderzoek.

De gevolgen van cyberpesten kunnen desastreus zijn. De laatste jaren zijn er tal van gevallen voorgekomen van jongeren die zelfmoord gepleegd hebben nadat ze pestberichten ontvangen hebben. Deze maatschappelijke tendens is een zeer spijtig beeld. Ik ben van mening dat dit absoluut zoveel mogelijk vermeden moet worden. Dit kan gerealiseerd worden door een beter sensibiliserend beleid door de overheid en door meer onderzoek te verrichten naar cyberpesten. Op die manier worden jongeren beter geïnformeerd en kennen zij de gevolgen van cyberpesten.

Het schrijven van mijn eindwerk heb ik op verschillende manieren ervaren. Het bijleren over het thema vond ik zeer boeiend en verrijkend voor mijn kennis. Omdat ik weet dat mijn onderzoek werkelijk gebruikt gaat worden op mijn stageplaats, voelde het nuttig aan en wou ik mijn persoonlijke input hieraan geven. De energie die ik in dit werk heb gestoken wordt gebruikt om de jongeren te helpen. Dit was voor mij een zeer motiverend accent. Dit alles wil niet zeggen dat alles over een leien dakje ging bij het uitwerken van mijn werk. Het constant verdiepen in de materie van cyberpesten stond mij regelmatig in de weg, waardoor ik het idee had dat ik soms te weinig tijd had om 100 procent voor mijn stage te kunnen gaan. Over het eindresultaat van mijn eindwerk en stage ben ik zeer tevreden. Al is er maar één jongere die door mijn eindwerk geholpen wordt, dan is mijn doel bereikt. De wereld heb ik dan een beetje helpen verbeteren en dat is waar een maatschappelijk assistent voor werkt.

5 Hoofdstuk 5: bijlagen

5.1 Bijlage 1: attest van gevolgde nascholing

ATTEST VAN GEVOLGDE NASCHOLING

Hierbij verklaart

KHLim Quadri
Departement Lerarenopleiding
Hemelrijk 25
3500 HASSELT

dat

Dries Mullens

de hieronder vermelde studiedag heeft gevolgd :
startstudienamiddag van het 'Op een veilig spoor-project'

op vrijdag 17 oktober 2014

Gegeven te Diepenbeek, vrijdag 17 oktober 2014

Tom Beckers
administratief bediende KHLim Quadri

stempel hogeschool

Katholieke Hogeschool Limburg
Dep. lerarenopleiding
campus Hemelrijk
Hemelrijk 25 - 3500 Hasselt
tel. 011/300490 fax 011/300499
Inst.nr. 103739-411-2-71022-1

[Handwritten signature]

Katholieke Hogeschool Limburg vzw
Lerarenopleiding

Campus Hemelrijk, Hemelrijk 25, 3500 Hasselt
Tel. 011 300 490 Fax 011 300 499
quadri@khlim.be www.khlimquadri.be

KATHOLIEKE
HOGESCHOOL
LIMBURG

ATTEST VAN GEVOLGDE NASCHOLING

Hierbij verklaart

KHLim Quadri
Departement Lerarenopleiding
Hemelrijk 25
3500 HASSELT

dat

Dries Nullens

de hieronder vermelde studiedag heeft gevolgd :

Werkbijeenkomst 1 'Op een veilig spoor' II-project

op dinsdag 9 december 2014 van 9.00u tot 16.00u

Gegeven te Diepenbeek, 9 december 2014

Tom Beckers
administratief bediende KHLim Quadri

stempel hogeschool

Tom Beckers

Katholieke Hogeschool Limburg
Dep. lerarenopleiding
campus Hemelrijk
Hemelrijk 25 - 3500 Hasselt
tel. 011/300490 fax 011/300499
Inst.nr. 103739-411-2-71022-1

Katholieke Hogeschool Limburg vzw
Lerarenopleiding

Campus Hemelrijk, Hemelrijk 25, 3500 Hasselt
Tel. 011 300 490 Fax 011 300 499
quadri@khlLim.be www.khlLimquadri.be

5.3 Bijlage 3: Schriftelijke toestemming enquête

Beste

In het kader van mijn eindwerk moet ik een onderzoek doen over het thema cyberpesten. Ik wil dit gaan doen aan de hand van een enquête. Ik wil deze test gaan afnemen bij alle leerlingen van OV2 fase 2. Ik heb dit met Sylvie besproken en we zijn van mening dat dit het beste tot zijn recht kan komen tijdens de lessen van GASV. Nu is mijn vraag voor jullie: zien jullie het zitten dat ik deze enquêtes bij jullie in de les afneem en zo ja, wanneer komt dit dan het beste voor jullie uit? Om de deadline van mijn eindwerk te halen moet de enquête doorgaan tijdens de week van 3-7 november. Als jullie dit niet willen dan is dat geen enkel probleem. Als jullie nog vragen hebben dan mogen jullie die altijd stellen.

Alvast bedankt!

Met vriendelijke groeten

Dries Nullens

5.4 Bijlage 4: enquête

Enquête Cyberpesten

- 1) *Klas:*
- 2) *Ik ben:*
 - 1. *een meisje*
 - 2. *een jongen*
- 3) *Leeftijd:*

Definitie: Cyberpesten is het lastig vallen, bedreigen en beledigen van anderen via internet en/of GSM.

- 4) Heb je dit schooljaar al pestberichten ontvangen via je GSM?
 - ik heb geen GSM
 - nee
 - één-tweemaal
 - ongeveer éénmaal per week
 - verschillende malen per week
- 5) Wat doe je met de pestberichtjes?
 - ik krijg geen pestberichten
 - bijhouden als bewijs
 - wissen
 - terugsturen/ op antwoorden
 - niet op reageren
- 6) Wanneer krijg je pestberichtjes ?
 - voor school
 - na school
 - tijdens school
 - tijdens weekends/vakanties
 - constant
 - nooit
- 7) Van wie krijg je pestberichten ?
 - ik ben dit schooljaar niet gepest
 - iemand buiten school
 - iemand uit een andere klas
 - iemand uit mijn klas
 - Leerlingen uit verschillende klassen
- 8) Ik laat anderen foto's van mij maken via hun GSM?
 - nooit
 - meestal niet
 - meestal wel
 - altijd
- 9) Hoe vaak gebruik je internet?
 - nooit
 - alleen op school
 - minder dan 1 keer per week

- iedere week
- iedere dag

10) Waar zit je op internet?

- Bibliotheek
- School
- Thuis op je kamer
- Thuis in de woonkamer
- Andere:

11) Welke van volgende sites gebruik je op internet ?

- MSN
 - Facebook
 - Netlog
 - andere:.....
-

12) Heb je dit schooljaar al pestberichten ontvangen via internet?

- ik gebruik geen internet
- nee
- één-tweemaal
- ongeveer éénmaal per week
- verschillende malen per week

13) Waarmee word je gepest?

- ik word niet gepest
 - met schoolresultaten
 - met mijn uiterlijk
 - met iets anders:
-
-

14) Ken je kinderen in de klas die aan cyberpesten doen?

- ja
- nee

15) Heb je op school al eens gemeld dat je wordt gepest?

- ja, soms
- ja, altijd als er iets gebeurt
- nee, ik word niet gepest
- nee, ik vertel dit liever niet
- nee, ik ben bang om iets te vertellen
- nee, maar ik vertel het aan mijn ouders
- nee,.....

16) Ik heb een Facebook account?

- ja
- nee

17) Ik gebruik mijn echte naam op Facebook

- ja
- nee

18) Hoeveel uren per week zit je op Facebook?

- 0-2 uur

- 2-4 uur
- 4-6 uur
- meer

19) ik vind Facebook leuk omdat:

- Ik met vrienden kan praten
- Ik huiswerk kan uitwisselen
- Ik leuke filmpjes kan bekijken
- Ik mij verveel
- Andere:.....

20) Hoeveel vrienden heb je op Facebook?

- 1-50
- 50-100
- 100-200
- 200-400
- Meer dan 400

21) Praat je op Facebook met mensen die je in het echt niet kent?

- ja
- nee

22) Als je ruzie hebt met iemand, wat doe je dan?

- Ik praat op Facebook met iemand
- Ik praat in het echte leven met iemand
- Ik negeer de persoon met wie ik ruzie heb
- Andere:.....

23) Ik deel mijn geheimen online mee

- nooit
- meestal niet
- meestal wel
- altijd

24) Heb je al gemerkt dat iemand iets slechts over jou zegt op Facebook?

- ja
- nee

25) Ik vertel al eens mijn wachtwoord door aan mijn beste vriend(in)

- nooit
- meestal niet
- meestal wel
- altijd

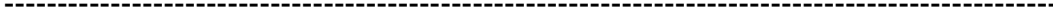
26) Ik gebruik een wachtwoord dat niemand kan raden

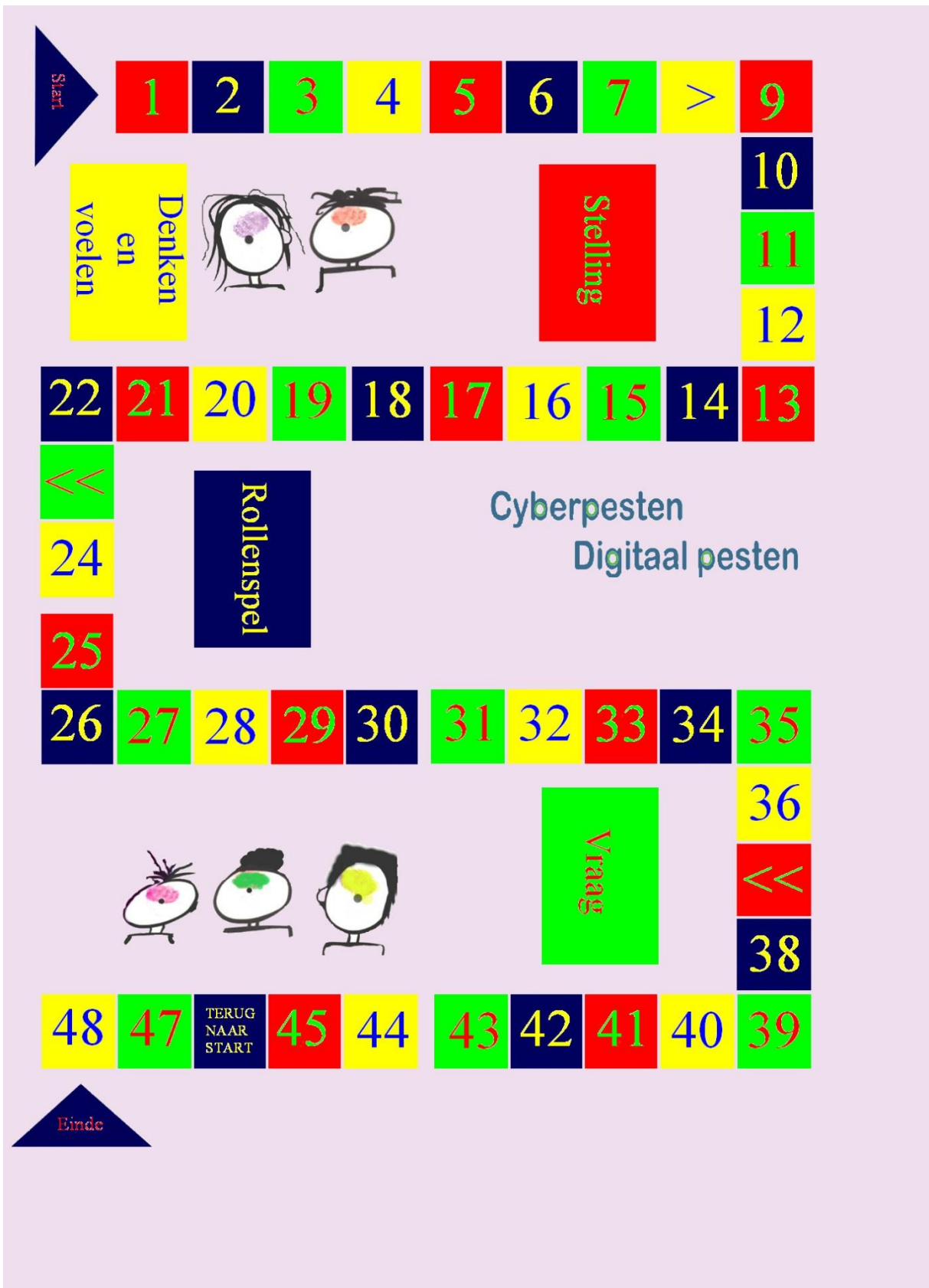
- nooit
- meestal niet
- meestal wel
- altijd

27) Waarom zou iemand cyberpesten volgens jou?

- Om stoer te willen zijn
- Omdat de pester dit fijn vindt
- Omdat de pester zich niet goed in zijn vel voelt

- Omdat de pester zelf ooit gepest is geweest
- Andere:.....

6 Hoofdstuk 6: bronnen

- Appermans, E., De Neve, K., Müller, F., & Pollaris, L. (2007). *Cyberpesten, educatieve- en preventiepakketten: begeleidershouding bij cyberpestsituaties* [eindwerk]. Hasselt: KHLim.
- Appermans, E., De Neve, K., Müller, F., & Pollaris, L. (2007). *Cyberpesten, educatieve- en preventiepakketten: pedagogisch verantwoorde reactie op cyberpesten* [eindwerk]. Hasselt: KHLim.
- Appermans, E., De Neve, K., Müller, F., & Pollaris, L. (2007). *Cyberpesten, educatieve- en preventiepakketten: vormen van cyberpesten* [eindwerk]. Hasselt: KHLim.
- Delver, B., & Hop, L. (2007). *Pesten is laf, cyberpesten is laffer: cyberpesters zijn nog laffer*. Haarlem: Vives Media B.V.
- Delver, B., & Hop, L. (2007). *Pesten is laf, cyberpesten is laffer: het kan iedereen overkomen*. Haarlem: Vives Media B.V.
- Delver, B., & Hop, L. (2007). *Pesten is laf, cyberpesten is laffer: Hoe voelt het om gepest te worden?*. Haarlem: Vives Media B.V.
- Delver, B., & Hop, L. (2007). *Pesten is laf, cyberpesten is laffer: interviews*. Haarlem: Vives Media B.V.
- Delver, B. (2006). *Vet veilig internet, tieners en internet: kinderen zijn de experts*. Alkmaar: Vives Media B.V.
- Delver, B. (2006). *Vet veilig internet, tieners en internet: school heeft verantwoordelijkheid*. Alkmaar: Vives Media B.V.
- Delver, B., & Hop, L. (2007). *Pesten is laf, cyberpesten is laffer: Wat kunnen ouders doen?*. Haarlem: Vives Media B.V.
- Delver, B., & Hop, L. (2007). *Pesten is laf, cyberpesten is laffer: Wat kan overheid doen?*. Haarlem: Vives Media B.V.
- Delver, B., & Hop, L. (2007). *Pesten is laf, cyberpesten is laffer: Wat kan school doen?*. Haarlem: Vives Media B.V.
- Delver, B., & Hop, L. (2007). *Pesten is laf, cyberpesten is laffer: wie zijn de slachtoffers?*. Haarlem: Vives Media B.V.
- Gielen B, *Preventie en begeleiding In Cyberpesten (Hoe als hulpverlener helpen ?)* (<http://www.cyberpesten.be/hulpverlenerhelpen.htm>) (21.10.2014)
- Gielen B, *Algemeen cyberpesten (Wat is digitaal pesten ?)* (<http://www.cyberpesten.be/hulpverlenerhelpen.htm>) (24.10. 2014)
- Heisterkamp I. (2009), *Hyves, MSN en gamen, welke risico's zitten daaraan?* (<http://www.internetbegeleiding.nl/index.php/2009/04/presentatie-mondriaan-college-oss-2/>) (1.10.2014)

- *Onderwijs Vlaanderen*
(<http://www.ond.vlaanderen.be/nieuws/archief/2006/2006p/0227-cyberpesten.htm>)
(20.11.2014)
- *Pesten Geraadpleegd* (<http://pestgedrag.webs.com/oorzaken.htm>) (14.10.2014)
- *Pesten op school* (<http://www.freewebs.com/gedragsproblemeninschool-pesten/oorzakenvanpesten.htm>) (02.11.2014)
- *Westendorp D. Schoolmaatschappelijk werk en cyberpesten* (<http://hbo-kennisbank.uvt.nl/cgi/chw/show.cgi?fid=6981>) (02.11.2014)
- *Hoe veilig surfen* (<http://www.veiligonline.be>) (12.10.2014)
- *Aanbod van vormingen* (<http://www.jaclimburg.be/preventie>) (12.09.2014)
- *Weetjes over cyberpesten* (<http://www.kieskleurtegenpesten.be/pesten/cyberpesten>)
(05.10.2014)
- *Wetgeving in verband met cyberpesten*
(<http://www.cyberpesten.be/info/sites/default/files/bestanden/studentenproject/Inhoud%20CD%20Cyberpesten/Brochures/Brochure%20Wetgeving.pdf>) (25.11.2014)
- *Hoe maak je een correct wachtwoorden* (<http://windows.microsoft.com/nl-be/windows-vista/tips-for-creating-a-strong-password>) (23.12.2014)
- *Algemene info SBSO Zonneweelde* (<http://sbsozonneweelde.be/>) (02.01.2015)
- *Algemene info over BuSO* (<http://www.ond.vlaanderen.be/curriculum/buitengewoon-onderwijs/secundair-onderwijs/index.htm>) (10.01.2015)
- *Lespakket stop cyberpesten* (<http://www.vlaanderen.be/nl/publicaties/detail/stop-cyberpesten>) (28.10.2014)
- *Beveiligen van Facebookprofiel* (<http://www.maks.be/26899/10-tips-voor-veiliger-facebook/>) (02.11.2014)
- *Beveiligen van Twitter account* (<http://www.mijnonlineidentiteit.nl/twitter-instellingen/>)
(02.11.2014)